

Grænseforeningens
årbog 1990

Skikke og traditioner i årets løb i Nord- og Sydslesvig

Grænseforeningens
årbog 1990

Inge Adriansen

Skikke og traditioner
i årets løb
i Nord- og Sydslesvig

Musehøtte, ringridning og martinsregning

Grænseforeningens årbog 1990
*Skikke og traditioner i årets løb
i Nord- og Sydslesvig.*

Redaktion: Niels Henriksen

Copyright: Grænseforeningen

Udgiver: Grænseforeningen

Peder Skramsgade 5, 1054 Kbh. K

Tlf.: 33 11 30 63

Tryk: Clemensstrykkeriet, Århus

*Forside: Hesteholderen er en central figur ved ringridninger, såvel i Nord- som i Sydslesvig.
Han passer hestene i de nødvendige pauser, hvor rytterne indtager øl eller kaffe.*

(Foto: Ringriderfesten i Sønderborg)

Grænseforeningens årbøger:

1967: Dansk i Sydslesvig – 1968: Nordisk i Sydslesvig – 1969: Danmarks første storby –
1970: 50 år med Danmark – 1971: Vore frisiske naboer – 1972: Grænselandet og Europa –
1973: Ung ved grænsen – 1974: Dansk hverdag i Sydslesvig – 1975: Europas nationale
mindretal – 1976: Kirkekunst i Sydslesvig – 1977: Grænselandets sprog – 1978: Dansk
konsolidering – 1979: Dronningen i Sydslesvig – 1980: Politik i Sydslesvig 1045-1979 –
1981: Som vi ser os selv – 1982: Der var engang – i Sydslesvig – 1983: C. W. Eckersberg
1783 2/1 1983 – 1984: Gennem Flensborg med Helmut og Povl Leckband – 1985: Her-
regårde i Sydslesvig – en fælles kulturarv – 1986: Sagn og saga fra Sydslesvig – 1987:
Sydslesvigske oldtidsminder – 1988: Danske huse i Sydslesvig – 1989: Da det begyndte –
de sønderjydske foreningers første år.

Forord

Hverdagsliv og festsikke i den brede del af befolkningen er emnet for denne årbog, som i tid omfatter perioden fra omkring 1850 til lidt op i 1900-årene; på nogle punkter vil der dog blive forsøgt at følge udviklingen frem til nutiden. Geografisk spænder den over hele Sønderjylland, dvs. fra Kongeåen og Kolding Fjord til Ejderen, men med hovedvægt på Sydslesvig.

Det har været naturligt at medtage både Nord- og Sydslesvig for at vise såvel ligheder som forskelle i folkelivet i de to områder, der blev politisk adskilte i 1920 og i en vis udstrækning allerede var blevet adskilte med hensyn til national holdning en til to generationer tidligere.

I sagens natur kan der her kun beskrives nogle udvalgte eksempler på de hverdagssikke og traditioner, som førhen satte deres præg på de fleste menneskers tilværelse. Samtidigt bør det også understreges, at der kunne laves mindst 10 helt andre årbøger over det samme emne, for skik og brug i årets løb er et meget omfattende begreb. Det er imidlertid mit håb, at disse udvalgte eksempler vil skærpe læserens interesse for den mere ydmyge og jævne del af kulturhistorien. Det er nemlig ikke ligegyldigt, hvordan vi forholder os til skikke og traditioner. I dagliglivets omgangsformer afspejles vore opfattelser af, hvad der er godt og dårligt, væsentligt og værdiløst.

Kommentarer til skildringen modtages gerne ligesom flere eksempler og uddybende betragtninger. I forbindelse med mit arbejde på Museet på Sønderborg Slot indsamler jeg oplysninger om dagliglivets omgangsformer og vil derfor gerne modtage oplysninger til museets arkiv om nutidens skikke og traditioner ved årets gang og livets højtider.

Høruphav i juli 1989

Inge Adriansen

Indledning

Traditioner og skikke var ikke blot noget, der satte et stærkt præg på hverdagen førhen – også i nutiden udvikles der kulturbestemte vaner, og der opstår faste skikke, som bliver til traditioner. Vi er alle både traditionsbærere og traditions-skabere.

Der har imidlertid været en forestilling om, at de traditioner, vi finder langt tilbage i tiden, var bedre, mere ægte og originale end dem, vi udøver i dag. Således behøver det ikke nødvendigvis at forholde sig – alt gammelt behøver ikke at rumme værdi for os i dag. Men for at vide hvad man vil føre med sig af ballast fra de forrige generationer – og hvad man med sindsro kan kassere – må man kende til de skikke og traditioner, som spillede en afgørende rolle for generationer tilbage.

Der er nogle afgørende forskelle på fortidens og nutidens opfattelse af såvel menneskelivets forløb som årets gang. For at indfange disse forskelle og vise udviklingsforløbet vil der blive lagt vægt på de gamle skikke, der var forskellige fra nutidens og som viser, hvorledes jysk, frisisk og holstensk folkekultur mødes i Sønderjylland. I løbet af den sidste generation er der sket store ændringer i vort forhold til årets fester og årets gang. Industrikulturens gennembrud og de gennemgribende ændringer af arbejdsvilkårene i landbruget har ført til, at traditionerne fra det gamle selvforsynende landsbysamfund næsten er forsvundet. Især i 1950'erne og 1960'erne gik denne udvikling meget stærkt, men i løbet af 1970'erne har dette forløb ændret sig, og mange ældre kulturtræk er påny taget op. Undertiden er det folk med tilknytning til turisterhvervet, som har taget initiativ til genoptagelse af gamle årsfester og skikke, i andre tilfælde borgerforeninger og landsbylav. Den ensartethed og uniformitet, som er en uundgåelig følge af industrikulturen og massekommunikationen forsøger man at modvirke ved at genoplive gamle traditioner. Herved forsøger man at skabe en *regional identitet*, dvs. et tilhørsforhold til en bestemt egn, og en fornemmelsen af at være med i et fællesskab udvikles hos deltagerne.

Træk af årets gang i Sønderjylland

Tre særlige forhold satte tidligere deres afgørende præg på årets forløb for alle mennesker. For det første var det de kirkelige højtider og mærkedage. Højtiderne var jul, påske og pinse, men hertil kom talrige mærkedage, hvoraf mange var katolske helgendage. De var ganske vist blevet afskaffet som kirkelige festdage efter indførelsen af reformationen, men mange af disse mærkedage formåede alligevel at overleve i den folkelige bevidsthed gennem henved 350 år, fordi de var blevet pejlemærker med hensyn til de faste, tilbagevendende arbejder i årets løb. I øvrigt indgik de gamle mærkedage, først og fremmest helgendagene, i almanakken, og dette medvirkede til at fastholde dem i folks hukommelse.

Det andet forhold, der var med til at inddele et år, var en række arbejdsfester, som blev afholdt, når et omfattende arbejde var blevet afsluttet. Selvforsyning med næsten alt var af helt afgørende betydning i den daglige husholdning, og når de nødvendige produkter var sikrede, fejrede man denne begivenhed. Det kunne være høet, der var i hus, efterårsslagtingen, der var overstået eller – vigtigst af alt – kornet, der var kørt ind. I en tid uden nævneværdige, sociale hjælpeforanstaltninger indgik sikringen af de daglige fornødenheder i folks bevidsthed på en helt anden måde, end det er tilfældet i dag. Derfor kunne man bruge en vending som „...det skete under boghvedehøsten“ eller „... det var mens vi slog græs“. Arbejdet og ikke kalenderen var det, der var med til at inddele året.

Det sidste særlige forhold, som satte præg på årets gang, var det nabolag eller bydelav, man var med i, og det fællesskab i landsbyen eller købstaden, som man indgik i. Nabolaget var de nærmestboende, som man kom sammen med og som trådte til med hjælp, når der var sorg at dele eller glæde at fejre. Her gjaldt bestemte regler om, hvem der skulle inviteres, hvornår det skulle ske, og hvad serveringen i hovedtræk skulle bestå af. Nabolaget var således den gruppe mennesker, som man i særlig grad kom sammen med både i arbejde og ved fest. Landsbylavet var også et udtryk for det fællesskab, der var i landsbyen. Det var en større enhed, en sammenslutning af de mandlige jordejere, der i fællesskab afgjorde sager vedrørende byens styre, sørgede for, at der blev kastet sne om vinteren, rensede grøfter og gadekær om sommeren, ansat hyrde og betalt smed. Enhver skulle yde sin del til fællesskabet på bestemte tidspunkter, og hvis dette ikke skete, skred landsbylavet også ind. Festerne ved årets højtider blev i høj grad arrangeret af ungdomslavene, og mange af dem indledtes med, at de unge mennesker drog i optog byen rundt, gjorde holdt ved hvert hus og gård og sang en vise. Den belønnedes med en lille beværtning og i reglen også med naturalier til festen. Disse optog, der foregik nogle gange i årets løb, var med til at befordre fællesskabsfølelsen. Selvom ikke alle deltog i festen, havde alle haft besøg og været med til at bidrage til den fælles forårs- eller høstfest.

Disse tre forhold, de kirkelige fester, de faste tilbagevendende arbejder og det fællesskab, man indgik i, satte som nævnt hver deres særlige præg på årets gang. Det er værd at understrege, at selve tidsopfattelsen var anderledes tidligere. Hvad enten man levede på landet eller i byen, var det bondens tidsopfattelse, som slog igennem. Bondens år var ikke et kalenderår, inddelt i 12 måneder. I hans tidsopfattelse indgik der snarere et vækstår, og de enkelte måneder spillede ikke nogen særlig rolle i tidsregningen. Man regnede mere i årstider – det var jo årstiden, der bestemte hvilket indhold, arbejdsdagen skulle have for den store del af befolkningen, der var helt afhængig af jordens afkast og dermed af vejrliget og årets gang i naturen. For nutidens mennesker er det imidlertid naturligere at tænke i måneder, og oversigten over årets gang vil derfor knyttes til såvel årstiderne som de enkelte måneder, og vi vil starte med den årstid, hvor travlheden satte ind efter vinterens kulde og mere stille periode.

Forårsblus

I en af de mest udbredte almanakker „Bonde-Praktika eller Vejr-Bog“, som udkom i Haderslev i 1791 og kendes i flere oplag, sættes forårets begyndelse til d. 22 februar, Sanct Peders eller Pers dag:

På Sanct Peders dag går våren an
og endes vist på Sanct Urban (dvs. 25. maj)

Foråret har altid været ventet med længsel, og i Vestslesvig søgte man at fremme foråret og optøningen af den frosne jord ved en bålfeest på Pers aften, dvs. d. 21. februar. Efter gammel overlevering stod Sct. Peter aftenen før sin navnedag med rimfrost i skægget. Det passede ham derfor godt, at der blev tændt bål til ham at varme sig ved, og til gengæld smed han dagen efter en varm sten i vandet, så havet og søerne kunne begynde at tø op nedenfra. I Vestslesvig har der været store balfester på Pers aften, især fra Rømø, Sild og Føhr er der mange beskrivelser, men også på Tønder-egnen f.eks. i Ubjerg, Hostrup og Sød er denne aften blevet markeret med store blus indtil langt op i 1920'erne, og enkelte steder endnu længere. Skikken med blus, den såkaldte *gadeild* på *Pers Aften*, var udbredt i en betydelig del af Vestslesvig. I Læk og Ladelund og flere andre steder havde man Pers dag som rettesnor for, hvornår tærskningen, der var vinterens mest omfattende og ensformige arbejde, skulle være tilendebragt.

I Ubjerg og enkelte andre steder var der møde i landsbylavet Pers aften. Denne sammenkomst gik under navnet *Pershøtte*, og der ordnedes en række fælles forhold. En markmand eller hyrde ansattes for sommeren, og de ikke udskiftede dele af den gamle fællesjord blev udlejet for sommeren til de jordløse husfolk. Et solidt antal kaffepunche og smørrebrød var i reglen beværtningen ved denne sammenkomst.

På Rømø var blussene Persaften også en markering af, at nu var det ved at være opbrudstid for søfolkene, og det var tillige den dag, karle og piger skiftede plads, hvis de var ude at tjene. Det var landsbyungdommen, der tog initiativ til blusfesterne. Nogle drenge drog rundt og tiggede halmknipper sammen, og

hvis de kunne få fat i en tjæretønde var det endnu bedre. På et højt punkt, f.eks. en klit, blev tønden anbragt, fyldt med halm og træ. Efter mørkets frembrud tændtes bålet, og der foregik spøg og skæmt. I 1922 fortæller dagbladet Hejmdal, at der var 10 store Pers blus på Rømø fra øens nordspids til dens sydspids, og bladet udtrykker ønske om, at „den gamle kønne skik må holdes i live på øen.“

To generationer tidligere havde vurderingen af Persblusset imidlertid været anderledes. Efter træårskrigen forsøgte de danske gendarmere at forbyde den gamle skik, uvist hvorfor. Men skikken overlevede både på fastlandet og på øerne i vadehavet.

I nutiden er det især i Sydslesvig, man holder den gamle tradition i hævd. På Nordstrand og ikke mindst på Sild er der store arrangementer den 21. februar. I List på Sild er det Kurforvaltningen, som står for tilrettelæggelsen og *Biikenbrennen* kan her samle henved 1000 deltagere, hvoraf kurgæster udgør en hel del. Festen har et officielt præg ved, at borgmesteren er indleder. Derpå følger en tale på frisisk, og der indgår også fællessang med frisiske hjemstavnsange. Denne udvikling af den gamle bålskik er nok ret karakteristisk for nutiden. Vi lever ikke længere så nært knyttet til fiskeri, søfart og landbruget, at vi i samme grad som tidligere lægger mærke til de første forårstegn i naturen og finder grund til at fejre dem. Men vi kan alligevel bruge den gamle tradition og give den nyt indhold. Persaften tjener på Sild især turist- og kurerhvervet, men samtidig er den også med til at fastholde den frisiske hjemstavnsfølelse. Ialt er der bål op mod 10 steder på Sild denne aften. På Nordstrand forsvandt den gamle skik omkring 1912, men siden 1977 har den påny været udøvet. Også her synges

*Biikenbrand eller Biikenbrennen i Stolberg på den slesvigske vestkyst i 1985.
(Foto Jens Jensen)*

der friske hjemstavnsange, og aftenen slutter med, at deltagerne går til en af kroerne og spiser en typisk frisk ret, enten vinsuppe med skinke eller grønlangkål. Også i kostkulturen afspejler det regionale særpræg sig.

Blus er jo fra gammel tid et glædestegn, og der har faktisk, udover Persblus, været hele tre andre blusfester i Sønderjylland i løbet af foråret, men ingen har udøvet dem alle tre. Den 30. april var der Valborgblus, og desuden var der to aftener med såkaldte *kongeblus*, og det var vel at mærke blus for to forskellige konger. Ældst er nok skikken med at tænde blus på den danske konge Christian 9.'s fødselsdag den 8. april. Denne tradition synes at opstå hurtigt efter Sønderjyllands adskillelse fra kongeriget, og gennem glædesblussene markeredes samhørigheden med det gamle land og den kongetroskab, der indgik som væsentlig del af fællesskabsfølelsen. Der blev ført flere retssager om disse kongeblus. I 1903 idømtes en 19årig landmand således 10 mark i bøde for at have tændt kongeblus i Lovdrup. Måske er det som modtræk til denne øjnefaldende markering af den danske konges fødselsdag, at tysksindede er begyndt at tænde blus på den preussiske konge (og tyske kejser) Wilhelm 1.'s fødselsdag den 22. marts. Disse blus fandt sted over hele Nordslesvig. Begge former for kongeblus synes at forsvinde med Første Verdenskrigs udbrud og blev, så vidt vides, ikke genoptaget efter 1920. Til gengæld forsøgte man enkelte steder med blus på Christian 10.'s fødselsdag den 26. september, men denne skik fik ikke nogen særlig udbredelse.

Valborgblus eller *Maifeuer* synes især at have været brugt i det østlige Sønderjylland. Her kendes denne blusbrænding bl. a. fra Angel, hvor der var blus i Havetoft og Kalleby sogne i tiden frem til omkring 1880. Skikken blev udøvet som i det øvrige Danmark på en bakke eller en høj, hvor landsbyens beboere samledes i den lyse forårsaften for at holde heksene fra at komme over sognets grænse på deres rejse mod Bloksbjerg. Da overtroen svandt ind i sidste halvdel af 1800-årene, forsvandt også Valborgblussene mange steder.

I nutiden er Valborgblus ligesom Persblus blevet genoptaget en række steder, ofte på initiativ af en sports- eller en borgerforening. Bålet bliver afbrændt under musikledsagelse, ølsalg og grill-pølser for at varme på stemningen i den ofte kølige aprilaften. Denne nutidige skik har kun navnet tilfælles med den gamle tradition med at hilse maj måned velkommen. I Nordslesvig synes Sct. Hans helt at have overtaget førstepladsen som blusfest.

Påskehøjtiden – med syv slags grønt

Påskan var en af årets store kirkelige højtider, og en række særlige skikke var knyttet til den. Kirkegang en eller helst to gange i løbet af de fire helligdage var en selvfølge, og hver husstand skulle være repræsenteret med mindst et medlem. Den stille uge fra palmesøndag til påskedag var kendetegnet af en vis højtide, og mere omfattende arbejder som storvask blev anset for upassende. Det samme gjaldt for at have større sammenkomster eller at spise gildesmad. Skærtorsdag bestod hovedretten fra gammel tid af grønkål, enten serveret som suppe eller som grønlangkål. I Angel kaldtes retten spajkål og blev serveret som suppe, andre steder kaldtes den Gründonnerstag. Grønkålen blev kogt

med flæsk, og i kogevandet var der tilsat en suppevisk, der var bundet med 7 eller 9 slags grønt. Hvis påsken faldt tidligt et år, kunne det være svært at finde tilstrækkeligt med grønne planter. Så måtte man snyde lidt og tage alt med i suppevisken, som stikkelbærblade, der jo er fremme som noget af det tidligste grønne om foråret. Denne ret skulle gengive vintertrætte mennesker lidt af naturens groende kræfter. Langfredag var årets mest stille dag, da det var Kristi dødsdag. Maden var meget beskeden og kunne bestå af byggrød.

Skikken med at stå tidligt op påskemorgen for at se påskesolen danse af glæde over Kristi opstandelse har – ligesom i Danmark – også i Sønderjylland været udbredt til langt op i 1800-årene, hvor skikken blev flyttet til pinsemorgen. I Ladelund mente man, at solen hoppede tre gange af glæde over påskeunderet, og både børn og voksne stod op for at opleve dette. Nogle steder er skikken blevet tolket således, at man skulle tidligt op for at se påskelammet vandre på himmelhvelvet fra øst mod vest, lige før den første morgenrøde viste sig på himlen.

Hare Hop

En tysk skik har vundet vid udbredelse i hele Sønderjylland og nyder fortsat stor popularitet. Det er forestillingen om, at påskeharen kommer tidligt påskemorgen og lægger sine æg på steder, hvor der er en lun redeplads. Derfor havde børnene travlt påskelørdag med at lave reder i kålhaven og lo og lade for at give haren lyst til at lægge mange æg. I nutiden er der næppe mange børn, der tilbereder en rede til haren, men forestillingen viderebringes trofast af for-

Påskekort fra omkring år 1900, hvor det var skik at sende hinanden hilsener såvel til jul som til påske og pinse.

(Foto Museet på Sønderborg Slot)

ældrene, der køber chokoladeæg og små reder med plastgræs og anbringer dem i haven, altankassen eller i lejligheden. Skikken har i øvrigt i de sidste par årtier været på hastig indmarch i det øvrige Danmark, hjulpet godt på vej af chokoladeindustrien, der sælger færdige pakninger med chokoladeæg, – harer og papreder, importeret fra Tyskland.

Andre gamle påskeskikke er derimod helt forsvundet, måske fordi de ikke har kunnet overtages og iscenesættes andre. Dette gælder den gamle skik med, at børn og unge gik rundt og sang for æg. Denne skik har især været udbredt på Als, men kendes også fra den mellemslesvigske hedeslette. Børnene fik undertiden kogte æg, der var kønne gule, fordi de var kogt med løgpille. På Als var det især ukogte æg, der indsamledes og blev anvendt til æggebage ved en lille sammenkomst anden påskedag.

Med Gregorius den blide, da skal ploven ud at skride

Foråret var kendetegnet af omfattende markarbejder. Der blev taget vejrvarsler for at beregne, hvornår man kunne gå i gang med at tilberede jorden, så og harve. Den 9. marts, de 40 ridderes dag, var en vigtig dag til at beregne vejret ud fra. Hvis det frøs denne dag, ville det fryse de næste 40 dage. Hvis man heldigt havde passeret denne dag uden frost, kunne man med sindsro gå i gang i markerne, og 12. marts, Sct. Gregorius dag, blev anset for at være den dag, hvor naturen for alvor fik liv igen. Herom lyder et gammelt mundheld:

Med Gregorius den blide, da skal ploven ud at skride,
gåsen ind at ligge, tiggeren ud at tigge.

Når markarbejdet var tilendebragt og markerne tilsåede, var der ofte en sammenkomst i karle- og pigelavet. I Angel kaldtes disse sammenkomster henholdsvis *Knechtengill* og *Deernsgill*. De fandt sted i slutningen af maj, efter sidste del af såarbejdet, boghvedesåningen, var tilendebragt. Karlegildet fandt ofte sted som afslutning på en ringridning. Den, der havde taget flest ringe, *kongen*, drog i spidsen for et rytteroptog gennem landsbyen og indbød til gilde om aftenen. Den, der havde taget færrest ringe, *munken*, kom til sidst med en tallerken og samlede penge ind til festen. Traktementet var noget mere beskedent, end når gårdmændene mødtes i bylavet. Til karlegildet blev der kun budt på tvebakker og mælkepunch og evt. kaffe. Det afgørende var ikke serveringen, men at der var en kort pause i markarbejdet, og at der var grund til at fejre, at den første og vigtige del af tilbagevendende arbejder var godt tilendebragt.

Pigegildet fandt sted kort tid efter karlegildet, og det var ikke så udbredt som dette. Det gav en god mulighed for, at pigerne kunne tage initiativ overfor karlene. Det var således skik, at pigerne ved denne lejlighed bød karlene op til dans. I en tid med stærkt begrænsede rettigheder for kvinder har mange piger antageligt set frem til – ved denne ene lejlighed – at give et diskret vink om, hvor deres hjertes tilbøjelighed lå. Festerne i karle- og pigelavet var vigtige, fordi de gav mulighed for, at de to køn kunne mødes under sømmelige former og forsøge at finde en ægtefælle. Tilværelsen som ugift var uden megen status, og den fristede hverken mænd eller kvinder.

I dag er disse sammenkomster helt forsvundet; de blev overflødiggjort, da der opstod ungdoms- og sportsforeninger og andre steder, hvor der var mulighed for på passende neutral grund at træffe sammen med det andet køn.

Hovedrengøring

Før pinse skulle kvinderne helst have hovedrengøringen overstået, hele huset skulle være grundigt rengjort efter vinterens kakkelovnsfyring og indelukket-hed. Møbler, gulve og vægge blev afvasket, alle skuffer og skabe blev tømt, og deres indhold gennemgået og luftet. Alle tekstiler kom ud at ligge en dags tid på tjørnehækken, og herved fik de en meget lang levetid, da møl og mug ikke fik mulighed for at overleve i tøjet. I nutiden er denne tidskrævende, men meget nyttige del af det gamle kvindearbejde forlængst opgivet i de fleste husholdninger, og det vil betyde, at nutidens gode tekstiler kun vil få begrænset levetid.

Pinsen blev fejret med god mad, ofte fersk suppe, og deltagelse i gudstjenesten pinsedag. Flere steder i det østlige Sønderjylland var kirkerne „majet ud“, dvs. pyntet med majgrønt, især med bøgegrene. Denne smukke skik består endnu enkelte steder i Nordslesvig f.eks. i Dybbøl, hvor man fortsat henter unge bøgetræer til den festlige pinsegudstjeneste. I Flensborg var det førhen skik, at borgerne tidligt om morgenen pinsedag drog ud i Marieskov og hentede friskt, grønt løv til at smykke deres egne stuer med.

Skyttelavsfester

Ikke blot for landbefolkningen var der faste begivenheder, der inddelte året. Også for byens borgerskab var der nogle bestemte pejlemærker, og et af dem var den årlige skyttelavsfest med kongeskydning. Skyttelav eller skyttegilder har eksisteret i de fleste af købstæderne i hertugdømmerne. De har deres rod i middelalderen, men de fleste kan ikke føre deres historie længere tilbage end til 1600-årene. En undtagelse danner dog Johannesgildet i Flensborg, der er grundlagt i 1436. Formålet med at danne disse sammenslutninger var at opøve hånd og øje ved skydning, så man kunne forsvare sin by, og samtidig skulle lavet også styrke samhørighedsfølelsen inden for byens borgerskab – kun folk med borgerbrev kunne optages som medlemmer. Privilegierne blev bekræftet af hver ny konge, og de fordele, der var knyttet til skyttelavene var ikke helt ringe; således var skyttekongen fritaget for skat i et helt år og havde krav på et sølvbæger fra byen. I Sønderborg gik det gamle skyttelav i opløsning i 1880, men dets traditioner blev videreført i Borgerforeningens skyttelav, som endnu består. Under stor festivitas afholdes her den årlige fugleskydning, der indledes med afhentning af borgmesteren og forrige års skyttekonge.

I Sydslesvig kan man opleve skyttelavsfest i Frederiksstad lige efter pinse. Her varer festen i tre dage og indbefatter flere skydninger og såvel lukkede fester for gildesbrødrene som åbne fester for hele byens befolkning. I Glycksborg er der kongeskydning i august, og det er et flot syn, når Frederiksgarden med faner marcherer gennem byen og forbi slottet til skydepladsen.

I dag har de gamle gilder og skyttelav mistet deres oprindelige mening; men de er fortsat populære som et af de sidste steder, hvor mændene kan mødes uden kvinder og i fællesskab dyrke de gamle idrætter og pleje forsvarsviljen.

Sommerens arbejde

Sct. Urbans dag, den 25. maj, regnedes for sommerens komme, og ved den tid begyndte vedligeholdelsen af husene, hvis dette ikke allerede var sket til pinse. Der skulle kalkes og tjæres hvert år, kittes vinduer og evt. tækkes. Hvis der skulle ordnes noget ved murværk eller tømmer i huset, skulle dette også helst ske før græsslet og kornhøst lagde beslag på alle kræfter. Pigerne skulle klare fårevask og fåreklipping. Fårene blev vasket grundigt en til to dage før klippingen, så det var rent uld, man klippede af. De våde får skulle helst tørre i en fart, og de klippede får kunne let fryse. Derfor ventede man med at udføre arbejdet, til man var sikker på, at der ville være varme i luften.

Græsslettet begyndte gerne i slutningen af juni og var især i marskegnene et meget omfattende arbejde. Inde på gesten var høstlettet ikke så stort, men her var det vigtigt at sørge for at få høet bragt i hus, før kornhøsten begyndte.

Omkring Jacobs dag, den 25. juli, afholdtes markeder mange steder. I Sydslesvig var det især Brarup Marked, som var kendt. Her blev falbudt alskens varer, handlet med heste, får og svin, her var telte med aber og telte med dans og udskænkning. Brarup Marked varede flere dage, og det hørte sig til, at tjenestefolk fik mulighed for at deltage.

Umiddelbart efter denne fest begyndte i reglen rughøsten, og afhængig af vind og vejr var de næste 6-8 uger nu præget af hårdt arbejde både for mænd og kvinder. Når kornet var høstet, holdt man i reglen et lille opskærsgilde om aftenen. Høstfolkene fik her et aftenmåltid, der var lidt bedre end normalt. *Opskærsgrød* var betegnelsen for dette måltid, og det har nok oprindeligt bestået af en god sødgrød, kogt i mælk og ikke i vand, som det var skik med den daglige grød. Skikken med dette lille gilde for kornets afskæring er mange steder fortsat, indtil mejetærskerne afskaffede det. Betegnelsen, opskærsgrød, blev ofte fastholdt – også selvom serveringen bestod af højt smørrebrød, øl og snaps, som det kunne være tilfældet i 1960'erne.

På østkysten var der den skik, at høstfolkene, så snart de havde ophøstet, skyndte sig hjem til gården og stillede sig op og strøg leerne for at fortælle husmoderen, at de havde fortjent at få en belønning. Denne bestod i reglen af en servering med saft eller solbærrom og æbleskiver. Hvis husmoderen ikke var hurtig til at komme frem på opfordringen, drog høstfolkene om i kálhaven og strøg leerne her. Det var en alvorlig sag at „stryge for kálen“, for det var jo et af vinterens vigtigste fødemidler, som man her truede. Det blev dog næsten altid ved truslen, højst et par få kálstokke blev fældet, for enhver husmor ville ile frem, når leerne blev slebet i kálhaven. Æbleskiverne var bagt på forhånd og hensat i kælderen i en stenkrug for at være klar, når kornet var afskåret, og høstfolkene meldte sig på gårdspladsen.

Fok, Fok Hurra

Når alt kornet var bragt sikkert i hus, var der grund til at fejre, at årets største og mest omfattende markarbejde var godt overstået. Det sidste læs blev ofte pyntet, og det sidste neg, som blev forket op på høstvognen, blev udstyret med lange bånd og lidt flitterstads. Familiens børn ville alle køre hjem med det sidste læs sammen med høstfolkene, og turen gik med munterhed. Hvis man

hørte til de første, som havde indhøstet, blev det sidste læs ofte kørt en tur gennem landsbyen for at vise de andre, at nu var man færdig. „Fok, fok hurra!“ råbte man drillende, hvis man så andre i gang på markerne.

Høstfester

Høstens afslutning blev dels fejret af landsbyen i fællesskab ved en høstgudstjeneste, dels blev den fejret i de enkelte hjem. I 1900-årene har det også i et par generationer været skik, at der har været en fælles høstfest i forsamlingshuset for hele landsbyen. Denne skik er faldet bort mange steder igen i takt med, at det gamle landsbyfællesskab er gået i opløsning, og som følge af, at der er så få unge tilbage i landbruget. Undertiden er det borger- eller idrætsforeninger, som i dag arrangerer høstfester, og her deltager da alle medlemmer, der har lyst og ikke blot landbrugere.

Høstgudstjenester består derimod næsten overalt, og de har mange steder en festlig form. I dag kan man nok opleve dem mest udpræget i det sydvestlige Slesvig. Her er det fortsat skik, at man bringer markens og havens grøder hen i kirken for at anskueliggøre, hvad det er man takker Vorherre for. Det er ikke kun en dekorativ udsmykning med kornneg, men afgrøder af alle mulige arter, grøntsager og kartofler i rige mængder, som står stablet omkring alteret. Husmødrene bager brød med indskriften „Gib uns heute unser täglich(es) Brot“. I

*Kirken i Grumtoft i Angel
smykket til høstgudstjeneste,
oktober 1989. I høstkronen
hænger bånd med de slesvig-holstenske farver,
herved understreges skikkens
regionale karakter.
(Foto Helge Krempin)*

nogle kirker kan man endnu opleve at se den smukke, holstenske skik med at ophænge en *høstkron*, en stor krans bundet af de fire kornsorter. Den nutidige høstteknik med mejetærskere og halmpressere har medført, at det er blevet svært at videreføre de gamle skikke. Man får som bekendt hverken neg eller strå med korn, når man mejetærsker, og til høstkronen kræves faktisk korn, der er skåret med le eller selvbinder. Derfor skæres lidt korn af med le, så man kan binde den traditionsrige høstkron. Imidlertid har de færreste landmænd et sædskifte med alle fire kornsorter, så de nutidige høstkroner er ofte bundet kun af en eller to kornsorter og vidner således om den moderne dyrkningsmetode. Nogle landmænd udtrykker deres tak for høsten i nutidens sprog, og derfor kan man i dag opleve at se halmballer stå i eller foran kirken som eksempler på det, man mødes for at takke for.

Den slesvig-holstenske regering arrangerer hvert år en høstfest med en tilhørende gudstjeneste. Festen foregår på skift i en række byer i Sydslesvig eller Holsten, og den er med til at understrege samhørigheden inden for hele forbundslandet. Mange holstenske skikke er vandret nordpå og blevet en naturlig del af den sønderjyske folkekultur. Men dette gælder ikke skikken med høstkronen. Den opfattes som tysk og anvendes ikke i de danske menigheder i Sydslesvig.

Fissemand og fiskekoner

Frem til 1960'erne kunne man få steder i Sønderjylland endnu opleve at se en *fissemand* på marken. Skikken med at sende en fissemand, dvs. en høsthåne-

Fissemand fotograferet på en mark ved Brændstrup ved Gram i 1984. Den er lavet på utraditionel vis. Hovedet er et hvidkål og øjnene er hegnskopper. På brystet er hæftet et pas med teksten: „Han som har hjulpet hidtil, han hjælper ei herefter. Thi jeg er havren. Jeg har bjælder på, mere end tyve tror jeg på hvert strå. Bonden sløser lidt med mine fold. Pokker ta' den dumme bondeknold“. Fissemanden blev af modtageren sendt til den nabo, der altid var sidst færdig.

(Foto Ellen Gotved)

dukke, til en nabo har førhen været udbredt over det meste af landsdelen. Hvis en mand var sendrægtig med at blive færdig med sit høstarbejde, kunne han risikere, at der en dag sad en fissemand eller fissekone ude på marken. Det var et neg, der var klædt på med jakke eller forklæde, og i lommen sad et brev med en hilsen til bonden og et tilbud om, at denne høsthjælper nu ville bistå med at få arbejdet afsluttet i en fart. Skikken er et godt eksempel på den gensidige kontrol, der var i de små samfund førhen. Det var en nabokontakt og nabokontrol, der både rummede positive og negative elementer, men som først og fremmest bevirkede, at ingen kunne blive helt overladt til sig selv. Derfor var tragedier, som vi oplever i nutiden, når en landmand går psykisk i stykker og lader en besætning sulte ihjel, også ukendte førhen. Man var med i fællesskabet og det forventedes at man levede op til de fælles normer, der kunne være ret så snævre. Hvis man ikke gjorde det, kom der små hip som en fissemand på marken. Den blev i hast fjernet, og bonden fik i reglen det sidste høstarbejde afsluttet, før der var gået ret mange dage.

Derpå kunne der holdes høstgudstjeneste og erlægges høstrengte til præsten, og der kunne afholdes høstgilde i hver enkelt gård. Hertil inviteredes alle folk, der i årets løb havde bistået med forskellige arbejder, hvad enten det var ved kornhøsten, tørveskæret eller vedligeholdelsen af bygningerne.

Laterne, Laterne

I de lune septemberaftener kan man opleve at se børneskarer vandre gade op og gade ned med tændte papirlygter, altimens de synger en sang på dansk eller

Børn samles for at gå lanterneoptog i Flensborg, efteråret 1989. (Foto Helge Krempin)

Lanterneoptog. Maleri af Julius Fürst, (Städtisches Museum, Flensburg).

tyisk. Skikken kendes fra begyndelsen af 1800-årene fra Nordtyskland og har siden da langsomt bevæget sig nordpå. Oprindeligt var det en skik, der blev organiseret helt af deltagerne selv, og de mindre børn lærte sangene af de lidt større. Der blev ikke sunget udenfor de enkelte huse, men mens man gik hen ad gaden, og der var ingen belønninger i form af godter eller skillinger som ved julens rummelpotteri. Det var slet og ret en stemningsfuld måde at tage imod efteråret og det tilstundende mørke.

I dag er skikken næsten overalt organiseret af de voksne. Den foregår ofte inden for rammerne af en børneinstitution; der laves fine lanterner og sangene indøves omhyggeligt. I Aabenraa var det Sct. Georgsgildet, der tog traditionen op i slutningen af 1940'erne. I 1970'erne og -80'erne er det især de lokale turist- eller borgerforeninger, der tager initiativ til lanterneoptog og indkøber lygter til deltagerne. Dette mønster kan følges både i Nord- og Sydslesvig. De tyske sange er i løbet af 1900-årene oversat i en række versioner til dansk, og derfor kan skikken praktiseres ivrigt af tyske børnehaver i Nordslesvig og danske børnehaver i Sydslesvig – ingen synes i dag at lægge noget nationalt tilhørsforhold i den.

Vinterhalvåret

Vinterhalvåret blev regnet fra Mikkelsdag den 29. september. Da var det slut med den lyse årstid, og aftensædet begyndte. Hele husstanden samledes nu

*Markedsdag i Flensborg. De årligt tilbagevendende markedsdage kan fortsat trække deltagere. Frem til begyndelsen af 1900-årene afholdtes de især på gamle katolske helgendage. I dag er det oftest handelsstandsforeningen, der fastlægger tidspunktet.
(Foto: Helge Krempin)*

hver aften i stuen og arbejdede ved lys indtil kl 10. Kvinderne arbejdede med fremstilling af tekstiler, de kartede og spandt uld eller tilvirkede hør. Om lørdagen måtte pigerne dog arbejde på fremstilling af tekstiler til sig selv, de øvrige aftener arbejdede de for husstanden. Mændene udførte forskellige former for husflid, fremstillede og reparerede redskaber og værktøj. Ofte var der et mikkelmarked, og da hørte det sig til at give tjenestefolk fri. Mikkelsdag kunne også være skiftedag.

Kartegilder og skættegilder

Fremstilling af tekstiler var en meget vigtig del af kvindernes arbejde og en af ting, man vurderede en kvindes dygtighed ud fra. Når sommerens travlhed var overstået og vinterhalvåret begyndt, gik kvinderne i gang med at spinde uld og tilvirke hør. Især det sidste var et meget omfattende arbejde, som strakte sig over flere måneder.

Om vinteren var der ikke mange lejligheder for de unge til at mødes under tvangsfrie former, da det var skik, at karle og piger var med i aftenældet og arbejdede her indtil sengetid. Derfor blev det altid hilst velkommen, når en gårdmandsfamilie gav tilladelse til, at der måtte holdes skættegilde eller kartegilde hos dem. Så mødte alle pigerne fra landsbyen op med deres hør eller uld og sad i fællesskab og arbejdede hver med deres, mens snakken gik lystigt. Hen på aftenen kom karlene i reglen, og de deltog i den afsluttende servering og var

i høj grad med til at sætte stemningen i vejret. De kunne også være med til hele skættegildet og arbejde på mindre redskaber. Det er ikke tilfældigt, at kære-stegaver ofte var tekstilredskaber, smukt udskåret af træ.

Kartoffelgilde

Kartoffelgilde var en af de få arbejdsfester, som efteråret bød på. Det var en sammenkomst i løbet af oktober, når kartoflerne var taget op og bragt hjem. Især fra Angel kendes skikken med at afslutte kartoffelbjærgningen ved at indbyde til kaffebord og evt. nogle kaffepunche. De daglejere, der havde deltaget i arbejdet – det var ofte kvinder – fik udover en beskeden dagløn også en halv eller en hel tønde kartofler. Tjenestefolk kunne ligeledes få noget af deres løn i form af naturalier, f.eks. kartofler, som de kunne bringe hjem til deres forældre.

Landsbylav og sogneforstanderskab

Mortensaftensdag, den 10. november var der sædvanligvis en sammenkomst i bylavet. Da samledes man enten hos byfogden, på en af de lokale kroer eller hos et af medlemmerne og gjorde det fælles byregnskab op for hele året og udliciterede vejarbejde, græsning på fælles arealer og evt. fiskerettigheder. Det bestemtes også, hvad de forskellige skulle betale til smeden og læreren eller levere til dem i form af naturalier. Endelig var det vigtigt at få aftalt reglerne vedrørende snerydning. Enkelte steder som i Tolk var bevaret en særlig budstikke til snerydning. Det var en såkaldt snenøgle, en stor flad jernnøgle, der blev opbevaret hos byfogden eller sognefogden. Når man sendte den rundt, vidste alle, at man skulle stille med en eller to mand til snerydning den følgende dag, og når nøglen havde været rundt på alle gårde, blev den til sidst afleveret hos sognefogden.

Mødet i bylavet eller sogneforstanderskabet afsluttedes med, at man spiste i fællesskab og drak et solidt antal punche. „Man“ vil sige bylavets medlemmer, for kun mandlige jordejere havde noget at skulle have sagt med hensyn til byens styre. I Nordslesvig gik denne sammenkomst, der var årets vigtigste med hensyn til byens styre, under betegnelsen *mortensøl*, mens sammenkomsten i Sydslesvig kunne kaldes for *martinsregning* eller *naffesrechnung*. Det var ofte meget solide gilder, og det kunne derfor ske at blive andendags aften, før alle mændene vendte hjem fra „bysens regning“.

Da de gamle landsbylav og sogneforstanderskaber var blevet afløst af de preussiske kommuneforstanderskaber, fastholdt man alligevel flere steder, f.eks. i Medelby sogn i Mellemslesvig, at vejsagerne skulle ordnes 10. november ved et møde på kroen. Om aftenen kom da byens mænd, og det var nu ikke længere skarpt afgrænset hvem, der kunne være med. Her blev der købt brændevin på byens regning og kromanden solgte grogger til halv pris. Denne sammenkomst kunne godt vare hele natten.

I nutiden er der kun få steder endnu bevaret rester af det gamle landsbylav; i Nordslesvig er det tilfældet i Sebbelev på Als og i Sydslesvig i Sterup i Angel. I

Sebbelev samles man som førhen til Kyndelmisse den 2. februar. Den gamle afgift – et vist antal spurvehoveder pr. husstand – er dog afløst i nutiden, da stråtagene er forsvundet. Lavet har især betydning for at fastholde fællesskabsfølelsen, og endnu er det skik, at hver husstand møder op i kirken i forbindelse med en begravelse fra landsbyen. I Sterup afholdes mellem jul og nytår en såkaldt Allmannsfest, hvor borgmesteren giver et resume over de vigtigste begivenheder i årets løb. Derpå optages nye medlemmer i foreningen og der drikkes den berømte Angler Muck, en varm punch med rom, sukker og citron, i rigelige mængder. Under samværet er der fuldstændig talefrihed, og enhver har ret til at sige sin ærlige mening til sine naboer – uden at de bagefter kan tage anstød heraf. Denne skik giver en udmærket mulighed for at få luft for evt. irritationer og er en nyttig foranstaltning i små samfund. Festen går tilbage til 1802, hvor man besluttede at fordele lejeindtægten for den fællesejede jord hvert år mellem jul og nytår. Da denne jord blev solgt i 1938, fortsatte man Allmannsfesten, der markerer årets afslutning og i dag er med til at få tilflyttere til at føle sig med i landsbyens fællesskab.

En række landsbyer i Nordslesvig har siden midten af 1970'erne oprettet landsbylav, der ikke er en direkte genoplivning af det gamle fællesskab, men snarere et udtryk for protest mod de stadig større enheder, som vi alle indgår i. Kommunalreformen i 1970 ændrede hele det administrative mønster i Nordslesvig, idet de hidtidige fire amter blev sammenlagt til ét (Sønderjyllands amt), og de 116 kommuner reduceredes til 23. Disse ændringer greb dybt ind i gamle sædvaner, og for de fleste blev der nu længere til beslutningstagere og myndigheder. Som en form for modvægt opstod sogneforeninger, og en række landsbylav blev genoplivet eller nyskabt for at fastholde identiteten i de mindre landsbysamfund, som nu frygtede helt at forsvinde i de nye storkommuner. I Sydslesvig er der ikke en helt parallel udvikling til den her skildrede bevægelse. Det skyldes, at kommunerne gennemgående er mindre her, og at der ikke har været de samme gennemgribende ændringer på det administrative område.

Slagtning

I november kom også et af årets vigtigste arbejder for kvinderne; det var slagtingen af svin, får og evt. gæs. Fåreslagtingen tog man først, for den var en forudsætning for, at man kunne få tælle, dvs. fårefedt, og dermed komme i gang med lysestøbningen. Fårekødet spillede ikke så stor rolle i husholdningen; en del af det blev røget, andet blev lavet i rullepølse og tjente som pålæg, og resten af fårekødet indgik i kålretter.

Svineslagtingen var en stor sag, for da sikredes hovedparten af kødforsyningen til et helt år. Selve slagtingen skete tidligt om morgenen, da svinet skulle hænge og køle af, før det kunne parteres. Før dette skete, kom der i reglen et par mænd fra nabolaget og så på det ophængte svin for at sikre, at der ikke var trikiner i kødet. Som belønning for denne indsats blev de inviteret på en god formiddagsmellemmad, *svinkost*, sammen med manden i huset. Det betød, at husmoderen på denne, vel nok årets travleste dag, ikke blot skulle sørge for tilberedning, udskæring, nedsaltning af kødet og hakning af småkødet, rensning af tarmene og fremstilling af forskellig slags pølser, men også

sørge for formiddagskaffe og godt smørrebrød til to, tre eller fire mænd. På denne tid af året havde de fleste landmænd god tid, og derfor benyttede de slagtningen som påskud for at aflægge besøg hos hinanden. Manden i gården kunne så gå på en tilsvarende tur hos naboerne, når der foregik slagtning her.

Slagtningen og konserveringen af kødet blev overstået i løbet af to dage. Så var hovedparten af grisen anbragt i saltkar, og der var lavet medisterpølser, spegepølser, leverpølser og lungepølser. Næsten hele grisen blev udnyttet. Svinehovedet blev røget sammen med en del af flæsken og skinken, og tærne indgik i sylten. Ørerne, halen og nyrene blev der kogt blodsuppe på sammen med nogle ben. Resten af blodet udnyttedes til blodpølse og blodpandekager. Lungerne og milten blev hakket og stoppet i lungepølserne. Tarmene blev omhyggeligt rensset og anvendt som pølsekind – selv blæren blev udnyttet. Den blev pustet op og gemt et sikkert sted, så børnene kunne få den til en rumlepotte til nytår.

Der blev også hensat nogle stege i sur luge, så der i løbet af vinteren var mulighed for at få fersk kød til afveksling imellem al den saltede mad. Selvom man vandede kødet omhyggeligt ud, var der alligevel en umiskendelig saltsmag ved det, og derfor værdsattes ferskmad i så høj grad. Fremstillingen af pølser var en af prøvestenene på en husmoders kunnen. I tiden før kødhakkeren var blevet almindelig eje, dvs. før århundredskiftet, var det et stort og tidskrævende arbejde at hakke alt kødet til pølserne med håndkraft. Også rensningen af tarmene og kogningen af pølserne for meget sagte ild krævede håndelag og viden.

Julehøjtiden

Vinterens store fælles begivenhed var julehøjtiden, der spændte fra den 24. december om aftenen og frem til helligtrekonger 6. januar. I de 12 dage i julehelgen måtte man ikke vaske tøj, spinde garn, strikke, bage eller udføre noget som helst arbejde udover det nødvendige i stald og køkken. Der var derfor travhed i ugerne op til jul. Lysestøbning og slagtning var i reglen overstået i november, og hvis stovvasken ikke var klar, skulle også den være tilendebragt, før de egentlige julearbejder kunne komme igang. De bestod især i fremstilling af store mængder føde, først og fremmest bagning af hvedebrød og kager. I en tid, hvor den daglige kost var præget af betydelig ensformighed, var det så meget desto festligere at få gildesmad. Det daglige brød var enten rugbrød eller sigtebrød fremstillet hovedsageligt af rugsigtemel. I juledagene var det skik kun at spise hvedebrød, hvis man da vel at mærke havde råd – og på større gårde var det anseelige mængder hvedebrød, der blev fremstillet. Tjenestefolk fik ofte en julekage, et stort rundt hvedebrød med sukat eller rosiner, som en særlig julerente, og den kunne de gemme og spise af, som de havde lyst, eller tage med hjem til deres forældre. Hertil kom, at der blev bagt pebernødder i store mængder og bestemte småkagetyper som klejner og jøde-kager. Mens kvinderne endnu måtte klare madlavningen ved det åbne ildsted og bage i den store bagerovn, var det begrænset, hvor mange kager, der blev lavet. Julebagværket bestod da hovedsageligt af hvedebrød, pebernødder og forskellige kager bagt i jern som goderåd og æbleskiver.

Julen begyndte først med aftenmåltidet den 24. december, og der var hverken julegudstjeneste eller juletræ før op mod år 1900, men der var en egen højtid over aftenen alligevel. Bordet var smukt dækket, og der var en overflødighed af mad. Efter en særlig god mælkegrød serveredes oftest røget svinehoved og grønkål. Hos borgerskabet i byerne spistes gåsesteg eller karper. Blå karper og mandeldessert var juleretter, der kun serveredes i den velhavende del af borgerskabet; det var retter, der var kommet sydfra, og som også nød udbredelse i Nordslesvig. Julegaver blev først almindelige i sidste halvdel af 1800-årene, og de var endnu op i 1900-tallet af ret beskedent omfang.

Børnene satte julenat en tallerken i vindueskarmen og vinduet på klem. Så lagde julemanden eller *Kingen* en gave til barnet på tallerkenen. Senere blev det almindeligt, at Kingen kom med små gaver til børnene i den sidste uges tid før jul. Denne skik kan sammenlignes med nutidens julekalender. Ordet Kingen er en forvanskning af Jesus Kindchen, og oprindeligt har det således været forældrenes hensigt at bibringe børnene den opfattelse, at de milde gaver bragtes af Jesusbarnet, men for de fleste synes begrebet at svare til julemanden. Den nutidige skik med at lade børnene sætte deres pusser, hjemmesko, i vindueskarmen til at modtage en lille gave i, kan følges i alle samfundslag – fra slot til vrå, fra Schackenborg til Havbogade i Sønderborg. Det er i lighed med adventskransen, juletræet, julemanden, julekortene og de fleste andre af nutidens juletraditioner en tysk skik, der er indgået som en helt naturlig del af vor danske jul.

Nytårsaften løb børnene førhen rundt med en *rumlepotte*, der var fremstillet af en lerpotte med svineblæren fra novemberslagtningen spændt ud over. Der var stukket et tagrør gennem blæren, og ved at gnide det op og ned frembragte børnene en karakteristisk hul rumlende lyd, der just ikke lød velklingende, men alligevel var et godt akkompagnement til en rumlepottevis. Disse viser findes i talrige udgaver, mange er plattyske, men de findes også i en række

Rummelpot med udspændt svineblære. Det er en nyere udgave beregnet til at fastholde den gamle skik. På bagsiden er indridset en vise fra Haderslevvejen: Fru, Fru, luk æ dør op æ Rummelpot vil ind, dæ kumme et skif fra Holland, det æ lajt mæ guld og sølv.

(Foto Museet på Sønderborg Slot)

versioner på sønderjysk. Skikken med rumlepotter har i øvrigt været udbredt over hele Danmark, men overlevede tilsyneladende længst i Sønderjylland.

Der blev altid uddelt en belønning, når der var sunget en vise, og gaven kunne være en håndfuld hasselnødder, pebernødder, et æble eller – allerhelst – et par æbleskiver i den til formålet medbragte kurv. Resten af nytåret gik for børnene med fortæring af de indhøstede gaver, og det gjaldt om at strække forrådet længst muligt, for der faldt ikke slige sager af hver dag. Det var ikke alle steder i Sønderjylland, at rumlepotteriet blev anvendt. Andre steder nøjedes børnene med at gå fra hus til hus nytårsdag og ønske godt nytår og bede om en nytårsgave. Denne skik har flere steder, f.eks. på Als, været i brug indtil nutiden.

Helligtrekonger

Julehøjtidens sluttede med helligtrekonger den 6. januar. Der var ret store forskelle på, hvorledes denne mærkedag markeredes. Mange steder satte man aftenen, den 5. januar, tre lys frem og lod dem brænde helt ned for at sikre gode tider i det kommende år. En række steder drog der *stjernefolk* rundt. Det var fattigfolk, der havde udklædt sig som de hellige tre konger, Kaspar, Melchior og Balthazar. Med hvide gevandter, gyldne papkroner og en stor drejelig stjerne drog de hellige tre konger rundt og sang ved dørene om underet i Bethlehem og ønskede alt godt for husets beboere. Som belønning fik de nogle småpenge eller fødevarer i form af mel, gryn eller flæsk. Det var – udtrykt i vor tids sprog – en form for legalt tiggeri, som gav fattige mulighed for at udnytte den gavmilde stemning, der lå over julehelgen. Denne skik kendes både fra Tyskland og Danmark, hvor det at gå med stjernen synes at have været et særligt privilegium for ubemidlede latinskoleelever, og først senere er det blevet almindeligt for samfundets dårligst stillede. I forrige århundrede var der endnu resterne af denne skik over det meste af Sønderjylland, og på Ejdersted og i Angel var *Sternsingen* også blevet udbredt til adventstiden og nytår.

I 1950'erne blev den gamle stjernesyngen indført i en ny form i Eckernførde på initiativ af en af byens lærere. Den indgår som en adventskoncert i Nikolai-kirke, og er det eneste eksempel på, at den lutheranske kirke har taget den gamle katolske skik til sig. I to andre sydslesvigske byer kan man også opleve stjernesyngen; det er i Flensborg og Kappeln, og begge steder er det unge mennesker fra de katolske menigheder, som varetager skikken. Der er næppe nogen direkte forbindelse mellem den gamle form for stjernesyngen og den form, som vi i dag kan opleve i Flensborg og Kappeln. Her foregår skikken som overalt inden for det tyske kulturområde. Udklædte unge drager rundt og synger advents- og julesalmer, og de belønnes med en lille pengegave, der anvendes til menighedens sociale arbejde. Som tak for gaven skrives med kridt over indgangsdøren: 19 C+M+B 89. Det er årstallet og en forkortelse, der kan tolkes på to måder, dels som forbogstaverne på de hellige tre konger, dels som Christus mansionem benedicat (=Christus velsigne huset). Denne skik, som man også møder i Sydtydskland, Østrig og Sydtirol, synes at være på vandring mod nord. I 1968 blev den indført i Kiel, i 1977 i Kappeln.

Stjernefolk på besøg hos jysk bondefamilie.

(Maleri af Chresten Dalsgård 1862).

Af en noget anden karakter var skikken med *helligtrekongersløb*, som i Sønderjylland især kendes fra Als og Sundeved, og som endnu holdes i hævd her og på nogle små øer, bl.a. Omø og Agersø, samt enkelte andre steder i de øvrige nordiske lande. Det er nogle af landsbyens voksne, der går udklædte rundt fra hus til hus og driller deres bekendte godmodigt og belønnes med et eller flere glas. I ældre tid var det de sidste rester af det gode juleøl, som serveredes til folk, der løb helligkristne, og ofte bagte man nogle særlige småkager til at ledsage det. Udklædningen gav mulighed for at udøve drillerier og løjer i det skjulte, og her var en slags sikkerhedsventil for det gode naboskab. Hvis man på en eller anden måde var blevet gået for nær i årets løb, kunne man tage hævn på en acceptabel måde ved lidt mildt eller groft drilleri skjult bag udklædningen helligtrekongersaften. Så vidt muligt skulle man ikke give sig til kende, værtsfolkene måtte nøjes med at gætte og drøfte gæsternes identitet højlydt, og for at dette spil kunne lykkes, skulle man kun besøge folk, man kendte.

I nutiden er denne skik overtaget af lokale kroer eller foreninger, der indbyder til konkurrence om den flotteste udklædning. Mens man førhen kun tilstræbte anonymitet, anstrenger man sig nu for at lave et fint kostume – bedst er det at ligne en figur fra en af de faste serier i TV. Hele spillet med besøg i private hjem er blevet reduceret til at være optakten til kostumefesten, og der er således sket en kommercialisering af den gamle festskik.

Helligtrekongersløbet er foregået i landsbyerne, men også i bysamfundene kunne der være helt specielle festtraditioner i vinterperioden.

Skipper- og matrosgilder

Skipperfesten i Arnæs og det efterfølgende matrosgilde var et par fester, der satte den lille by ved Slien på den anden ende. Den foregik om vinteren, i reglen i begyndelsen af februar, før søfolkene var stukket til søs igen. Skipperfesten varede 8 dage og foregik i Skipperhuset. Et af højdepunkterne var affyring af skibskanoner, som var hentet fra de skibe, der lå i vinterhavn i byen. Kanonerne blev anbragt på brædder i Skipperhusets have og det drønedes hult, når de blev affyret. I stedet for kugler var kanonrørene stoppet med grønkålstokke! Dette spild vakte naturligvis skipperkonernes harme, da de havde ansvaret for, at forrådet slog til, indtil den nye høst kom frem. Det nyttede dog sjældent at protestere, når ægtemændene blev kåde ved udsigten til en fest, der skulle markere, at vinteren og ventetiden derhjemme snart var omme.

Festen var for skippernes vedkommende ret overdådig; den varede som nævnt en uges tid og blev betalt af skipperlavets kasse. Serveringen var ikke grønkål og saltmad, men fersk suppe og suppekød. Der serveredes vin til maden, og man sluttede med musik og dans.

Af lidt mere beskeden karakter var matrosgildet i Arnæs; det varede kun tre dage og indledtes en fredag med, at matroserne drog byen rundt og samlede penge ind. Festen er beskrevet i 1938 af den sydslesvigske folkemindesamler Andreas Lorenzen fra Damholt i Angel. Han har skildret, hvorledes matroserne ved denne lejlighed havde lov at trække folk ved næsen. „De drog da rundt med en vogn, der var tilrigget og dækket med sejl, så ingen kunne se, hvad der gemte sig bag sejlet. Men der hørtes en vældig larm bag sejlet, og der var altid nysgerrige, der skulle kigge ind, og det kostede en søsling. Var der først en, der havde betalt og kigget bag sejlet, så kom den næste af sig selv, for ingen ville vedgå, at han var taget ved næsen. Bag sejlet gemte sig hunde og katte, der sloges, så det battede, og desforuden lå der nogle skrigende og hylende matroser. En nar var gerne på færde denne dag; det var den yngste matros, der var klædt i narredragt. I hånden havde han et „Britschholt“, et fladt stykke træ, og på hans bag sad der et par store briller. Narren havde ret til, hvor han kom ind, at spise det, han ville, enten det var på kroen, hos bageren, hos købmanden eller andet steds, og var der nogen, der ikke ville lade narren komme ind, så havde han lov til at slå ruderne ind med sit Britschholt, uden at nogen kunne gøre ham noget for det.“ (Citat slut)

Også i andre af søfartsbyerne f.eks. i Sønderborg afholdtes der skipperlavsfester om vinteren. Her blev skipperne hentet til festen i en båd, der blev trukket rundt i gaderne, så skipperne på standsmæssig vis kunne ankomme til festlokalet. Det var dog ikke så langvarig en fest som i Arnæs, men også her markerede den overdådige servering efterfulgt af musik og dans en klar modsætning til den tilværelse, der forestod på søen – med en ret ensformig kost og uden kvinder.

Det er koldt derude..

I begyndelsen af februar lå en af de vigtige kirkelige og folkelige mærkedage. Det var kyndelmissedagen den 2. februar. Den dag skulle halvdelen af vin-

terens forråd helst være i behold, for selvom man var langt henne på vinteren, varede det alligevel længe, før der var nye afgrøder at høste. I Stabelholm, det ejendommelige område mellem Ejderen og Trene i det sydvestlige Slesvig, var der en særlig skik knyttet til kyndelmisse. Da afbrændtes store halmfakler, der var op til 3, 4 eller 5 meter høje. Denne skik kaldtes med et frisk ord for „Biikenbrennen“, dvs. bålafbrænding, men der var langt fra tale om et almindeligt bål med brændbart affald. Der afbrændtes særlige fakler, der var blevet fremstillet af rughalm dagen før, og det var lidt af en kunst at binde dem, så de blev lange og kraftige nok. De skulle helst kunne brænde en halv times tid, og bålet blev overværet af landsbyens beboere, der løb syngende og dansende rundt om ilden, der spredte sine gnister i vinteraftenen. Det var i ordets egentlige forstand en kyndelmisse, dvs. en lysfest, og der kendes ingen tilsvarende kyndelmisse-fester, hverken i Tyskland eller Danmark. Derimod er der utvivlsomt en forbindelse til den blusbrænding, som finder sted på Pers aften i Vest-slesvig. Begge skikke synes at komme fra det frisiske område. Beekenbrennen er endnu i brug Süderstabel, og i modsætning til de mange andre gamle, folkelige fester er denne skik ikke overtaget af borgerforeninger eller turistfolk og gjort „folkloristisk og attraktiv“. Det er fortsat landsbyungdommen, som står for fremstillingen af halmfaklerne, og bålet tændes om aftenen på en bakke, Wollenberg, øst for byen.

Musehøtte

Landbruget havde førhen en særlig arbejdsfest i løbet af februar. Det var „musehøtte“, et særlig godt aftenmåltid, hvortil inviteredes de daglejere, der havde deltaget i høsten eller vinterens tærskearbejde. Musehøtte afholdtes, når sæden var optærsket, og navnet stammede fra den skik, at karlen havde ret til en snaps for hver frisk musehale, som han kunne aflevere denne aften. Der var karle, der var så snu, at de holdt mus fanget i et par dage i en kasse i karlekammeret, så de den dag tærskearbejdet var tilendebragt, kunne møde op med halerne fra 8 eller 10 mus, som de tilsyneladende netop havde fanget. Musehøtte fandt sted, så snart sæden var optærsket, og det markerede afslutningen på et omfattende og lidt træls arbejde. Hvis man på en gård var tidligt færdig med tærskearbejdet var det især i det sydvestlige Slesvig skik, at man sendte en fluesmækker, „æ flueklapper“ til sin nabo. På den var der bundet et håndklæde, en pibe og lidt tobak samt en flæskesvær. Fluesmækkeren kunne bruges til at jage fluerne væk, når de satte sig på tærskekarlen, håndklædet var til at tørre sveden af panden med, flæskesværen til at smøre plejlen med og piben til at ryge på i de lange pauser i arbejdet. Denne hilsen blev ikke modtaget med hjertelighed. Hvis overbringeren blev indfanget, fik han gerne en tur i vandtrug og blev sendt hjem med et bræt stukket gennem begge trøjeærmer og fluesmækkeren dinglende ned af ryggen. Skikken med fluesmækkeren er – ligesom fissemanden og foklæsset – udtryk for den gensidige nabokontrol. Alle skulle så vidt det var muligt tilendebringe de store årsarbejder inden for et passende tidsrum, og for tærskearbejdets vedkommende var grænsen omkring Sct. Peters dag.

Fastelavn

For kvinderne var fastelavn en mærkedag. Da skulle de så vidt muligt være færdige med at spinde hør og blår; hvis der endnu sad noget på rokkehovedet, havde karlene lov at stikke ild til det.

I fastelavnsdagene var det almindeligt, at ældre koner tjente en skilling ved at gå rundt med et par kurve i et åg over nakken og sælge fastelavnsboller. I den ene kurv var der almindelige hvedeboller, *Gemen*, og i den anden var de lidt dyrere med sukat og rosiner, *Gewørtes*. Hedevigere kaldte man ofte den sidste salgs, og de var særligt populære. I mange husholdninger var fastelavn det eneste tidspunkt om året, hvor der blev købt bagerbrød. Det var i øvrigt skik, at man købte af alle, der kom til døren og falbød boller. Det kunne derfor være anseelige mængder boller, som blev indkøbt, og for at få dem fortæret var det almindeligt, at middagsmaden fastelavnsmandag bestod af boller i mælk og grønlangkål. Det kunne også hælde, at manden i huset kom hjem med en stak boller, idet det frem til omkring år 1900 var skik, at landsbyens mænd samledes på kroen fastelavnsrørdag og spillede *pommelspil*. Bollerne (pomlerne) sørgede kroejeren for. Nogle steder f.eks. på Als foregik spillet inden for rammerne af det gamle landsbylav.

Ungdomslavet stod for et andet fastelavnsarrangement – det var skikken med at slå katten af tønden. Hvis der var ringridning i byen, blev de to skikke forenede. Den, der blev kattekonige skulle stå for et lille gilde i ungdomslavet om aftenen, og hertil medbragte pigerne gerne brød, flæsk, lidt mælk og et par æg, så der kunne laves æggekage. Gårdmændene bidrog med snaps, så de unge kunne få en lystig aften før forårsarbejdet og travlheden på ny satte ind.

Hermed har vi fulgt de fire årstider og set på de arbejder og fester, der var knyttet til årets gang. Det var dog ikke alle fester, som var henlagt til et bestemt tidspunkt på året – ringridning fandt således i nogle egne sted mellem jul og nytår, andre steder i forbindelse med fastelavn, men også om sommeren i den lidt stille periode før kornhøsten kunne der undertiden foregå ringridninger.

Ringridning

Mange opfatter ringridning som en slags sønderjysk nationalsport, men således forholder det sig slet ikke. Ringridning har tidligere været udbredt i hele Danmark og i Nordtyskland; skikken har blot overlevet i Sønderjylland indtil nutiden, mens den er forsvundet de fleste andre steder. Medvirkende til skikkens bevarelse er først og fremmest, at der i slutningen af 1800-årene blev dannet amtsringriderforeninger i Sønderjylland, og at sporten er blevet dyrket med så stor iver og lokalpatriotisme, at det som regel – men ikke altid – kunne overskygge de nationale modsætninger, som ellers satte deres præg på store dele af hverdagen.

Ringridning og nationalt tilhørsforhold

Der blev set med nogen mistænksomhed – både fra tysk og fra dansk side – på de nye amtsringriderforeninger, som hævdede, at de var neutrale i national

Ringridning i Sønderborg omkring 1980.

(Foto Museet på Sønderborg Slot)

henseende. Fra tysk side opfattede man amtsringriderforeningen i Aabenraa som et skalkeskjul for danskheden, og fra dansk side var man i Sønderborg meget bekymret over den forbrødring mellem dansk og tysk, som kunne finde sted ved amtsringriderforeningen her. I dag findes der kun en enkelt ringriderforening, der har national farvning. Det er Tønder Ringreitercorps, hvis historie går tilbage til 1812. I foreningen samles medlemmer af det tyske mindretal, og i en lang årrække deltog man ikke herfra i Tønder amtsringridning, men disse modsætninger er dog ved at være helt udjævnet.

I Tinglev afholdes dog fortsat to ringridninger, en hjemmetysk og en dansk. Den første afholdes den sidste søndag i maj og arrangeres af Tinglev og omegns Ringriderforening, der blev grundlagt i 1907. Deltagerne bærer grøn-sort kasketter, og optoget ledes af det frivillige brandværn og den tyske privatskole. En måned senere afholdes Fælles Ringriderforeningen for Tinglev sin ringriderfest. Nogle af deltagerne er gengangere, men der er i reglen et væsentligt større antal, og i optoget er der ofte en pigegarde. Sidst men ikke mindst vigtigt er, at ringriderne nu bærer en hvid kasket.

At stikke til ringen

Siden 1890'erne er den gamle ringridning, der blev udøvet inden for rammerne af landsbylavet eller karlelavet, helt blevet overtaget af nye ringriderforeninger på sogneplan og de store amtsringriderforeninger. Deres historie er flere gange blevet beskrevet, så derfor vil vi her især se på den form for ringridning, der blev udøvet før århundredskiftet inden for rammerne af landbylavet.

stikke til ringen. Derfor har man siden 1950'erne kunnet opleve at se „ringridning“ med kæphest, cykel, motorcykel, ja sågar stående i en bil. Især cykel- og kæphesteringridning er fortsat populært som aktivitet for de yngste, der medbringes til ringriderfesten.

I dag er ringridning først og fremmest en folkefest, der helst skal have tilbud til alle aldersklasser. Derfor arrangeres også særlige *Seniorenringreiten* i Sollerup og Hyllerup i Sydslesvig, og ved de store amtsringriderfester i Nordslesvig kæmper de ældste deltagere for sig.

Årsmøder, mindedage og fester som nationalpolitiske manifestationer

Fester har en lang tradition for at indgå i nationale demonstrationer og kan være udtryk for tilhørsforhold til en bestemt kultur. Gennem fester markerer man et eller andet, som har betydning for en gruppe. Dette har allerede været berørt ved skildringen af blusfester for den danske konge og for den tyske kejser, og myndighederne har enten forbudt eller tilskyndet denne brug af fester afhængig alt efter, om man var positiv eller negativ over for det, der blev hyldet ved festen. De store amtsringriderfester forsøgte at fremstå som neutrale årsfester, og de blev i Nordslesvig betragtet med en vis skepsis fra dansk side før 1920 og fra tysk side efter 1920.

En særlig gruppe nationale manifestationer er de årlige møder for de to mindretal. De danske årsmøder afholdes i juni i Sydslesvig og de to tyske årsmøder, Knivbjergfesten i juni og Deutscher Tag, den tyske dag, der afholdes i november i Tinglev. Ved disse tre lejligheder markerer de to mindretal det nære tilhørsforhold til deres åndelige fædrelande, og der deltager altid mange gæster fra henholdsvis Danmark og Tyskland ved møderne. Såvel Knivbjergfesten som de danske årsmøder i Sydslesvig bygger på en tradition, der går tilbage til 1840'erne til de store nationale friluftsmøder på markante steder med taler, fællessang og kulturelle arrangementer. Denne tradition startede på Himmelbjerg i 1838 og bredte sig hurtigt både i kongeriget og i hertugdømmerne. I Sønderjylland var det første store folkemøde af denne art på Skamlingsbanken i 1843, og her bidrog opflammende taler og fædrelandssange til at bevidstgøre de tusindtallige deltagere om betydningen af at have et fædreland og at værne om sit modersmål. Også slesvig-holstenerne og friserne tog denne nye, medrivende og vækkende mødeform til sig, og allerede det følgende år, 1844, var der en stor nordfrisisk folkefest i Bredstedt, hvor man forsøgte at forene de gamle frisiske idealer med den slesvig-holstenske bevægelse, og i juli samme år var der sangerfest i Slesvig by, hvor den nye slagsang „Schleswig-Holstein meer-umschlungen“ blev sunget ind i deltagernes hjerte og bevidsthed. I sangen understreges, at hertugdømmerne er den tyske kulturs grænseværn, indtil en skønnere dag dæmrer, dvs. til den dag, da en politisk forening med det tyske fædreland kunne ske.

Disse folkemøder og sangfester blev af stor betydning, dels for at markere over for omverdenen, hvem man var og hvad man stod for, dels for at „vække og bevidstgøre“ egne medlemmer, så de kom til at føle sig som en del af den

nationale kultur, som her kom til udtryk. Det samme formål ligger bag de nationale årsmøder, som i dag fejres i Nord- og Sydslesvig.

Dansk årsmøde i Sydslesvig

Møderne foregår i forbindelse med den første weekend i juni og foregår over det meste af Sydslesvig. Der deltager ofte 15.000 til 20.000 personer, ikke blot sydslesvigere, men også besøgende fra Danmark, herunder repræsentanter fra den danske regering, der i taler betoner samhørigheden mellem det danske folk og de dansksindede sydslesvigere. Ofte deltager repræsentanter fra fadderskabsforeninger fra det øvrige Danmark, og herved knyttes varige bånd mellem sydslesvigere og danskere.

Årsmødet indledes i reglen med en koncert en torsdag aften, og i løbet af fredagen og lørdagen foregår der friluftsmøder i henved 40-50 lokaliteter. Her er der ikke blot talrige taler, men også fællessang, gymnastikopvisninger, folkedans og musik.

Møderne har fundet sted siden 1921, hvor de dansksindede flensborgere tog det første initiativ. I dag arrangeres de af SSF, Sydslesvigsk Forening, der er det kulturelle hovedorgan for den danske folkegruppe i Sydslesvig. Hvert årsmøde har et hovedtema. I 1989 var det forholdet til den øvrige del af Norden, som var blevet aktualiseret på grund af debatten om det indre marked.

Dansk Årsmøde i Sydslesvig.

(Foto Mikkel Mauter)

Knivbjergfesten

Siden 1894 har de tysksindede nordslesvigere afholdt folkefester og møder på det næsthøjeste punkt i landsdelen, Knivbjerg ved Genner. Her blev der bygget en pavillon, sportsplads og et ungdomsherberg, og i 1901 sattes kronen på værket med et nationalmonument i form af et stort Bismarck-tårn. Også efter Genforeningen i 1920 fortsatte de årlige møder og fester på Knivbjerg, og stedet blev nu til det centrale samlingspunkt for hjemmetyskerne. Efter sprængningen af Bismarck-tårnet i 1945 blev Knivbjerg ikke anvendt i et par år, men siden 1948 har det atter dannet ramme om det hjemmetyske sommerårsmøde. Festlighederne indledes med sportsskampe mellem hold fra Tyskland og de hjemmetyske sportsforeninger; om eftermiddagen veksler kulturelle arrangementer og taler af politisk indhold.

Deutscher Tag i Tinglev

Endnu et hjemmetysk årsmøde finder sted i Nordslesvig. Det er den tyske dag i Tinglev, som afholdes i november hvert år. Den omfatter kulturelle arrangementer, koncerter, udstillinger og møder mellem folk fra Tyskland og det tyske mindretal. Fælles kaffebord er her som – ved de danske årsmøder i Sydslesvig – en vigtig del af mødet, fordi det giver mulighed for samvær, fællessang og taler i en god, hyggelig atmosfære. Mange vesttyskere deltager i dette møde, der bekræfter det tyske mindretals samhørighed med den tyske forbundsrepublik.

Novembermødet i Tinglev blev indledt i 1948, samme år som Knivbjergfesten blev genoptaget – begge dele som følge af den loyalitetserklæring, som hjemmetyskerne havde aflagt til den danske regering.

Andre nationale møder

Ved en række andre lejligheder, først og fremmest på nationale mindedage, giver befolkningerne i Nord- og Sydslesvig udtryk for deres nationale tilhørsforhold, eller myndighederne arrangerer fester, der skal være med til at understrege den mindeværdige fortid. I Nordslesvig er den mest markante *Dybbøldagen* den 18. april. Denne dag mindes det afgørende slag i krigen i 1864 med kransenedlæggelser ved fællesgravene på Dybbøl. Soldater fra kasernen i Sønderborg forestår højtideligheden på Dybbøl. Om aftenen forestår garnisonspræsten en gudstjeneste, og derpå afholdes et folkemøde. I reglen foregår mødet på kasernen, og det kan let samle 500-600 deltagere. Over hele landet sælges der på denne dag det såkaldte Dybbølmærke. Salget forestås af Grænseforeningen, og det er ganske store beløb, som på denne mindedag indsamles til det danske arbejde i Sydslesvig.

Også omkring *Danmarks befrielse*, den 4. – 5. maj er der flere arrangementer i Nordslesvig. Mest markant er lysfesten i Haderslev, der foregår på byens kaserne, som illumineres, så den stråler ud over byen. Her som ved 18. april-festen i Sønderborg inviteres en fremtrædende politiker eller kulturpersonlighed som hovedtaler. Taleren bestræber sig i reglen på at fremhæve de fælles værdier for befolkningen; det er sjældent ved denne lejlighed, at der foregår

politisk debat. Man mødes for at dyrke det, der binder sammen, og undlader at trække de ting frem, der adskiller.

I Sønderborg var der i nogle år arrangeret gudstjeneste og fredsmarch til Dybbøl Banke 4. maj om aftenen, og det var ikke helt uden diskussion, at denne fredsdemonstration i en årrække fandt sted netop den 4. maj. Debatten viste, hvor vanskeligt det er at bruge og forny de nationale mindedage og arrangementer. For uanset hvilken måde, man fejrer eller mindes en begivenhed på, kommer man næsten uvægerlig til at tage fortiden til indtægt for de synspunkter, man har i nutiden.

I Sydslesvig er der også et par nationale mindedage fra de slesvigske krige, som bruges aktivt i nutiden, og ligesom på Dybbøldagen er det vel at mærke militære nederlag, man mindes ved disse lejligheder. Tilsyneladende er det lettere at mødes og højtideligholde nederlagene end at holde fester for sejrene.

Oversø-Marchen foregår hvert år den 6. februar. I marchen deltager 300-400 flensborgere, som ønsker at mindes den humanitære indsats, som flensborgere iværksatte på eget initiativ efter fægtningen ved Sankelmark. De mange sårede østrigere, preussere og danskere blev bragt til Flensborg og kom under behandling på de i hast oprettede lazaretter. Marchen strækker sig over de ca. 10 km fra Flensborg til kampladsen, og den slutter med kransenedlæggelser ved mindesmærkerne under overværelse af repræsentanter fra såvel det vesttyske forsvarsministerium som fra det østrigske veteranforbund. En tale og afsyngelse af Slesvig-Holsten sangen afslutter højtideligheden, før deltagerne går til Tarp Kro og spiser middag.

Også årsdagen for slaget ved Isted den 25. juli mindes fra tysk side. *Isted-Tag* er blevet markeret siden 1920'erne, oprindeligt med optog, senere, i 1930, byggedes en mindehal ved Isted. Der sker kransenedlæggelser både ved de tyske og de danske krigergrave, og derpå samles deltagerne til kaffebord med fællessang og taler. I denne mindefest er der også deltagerne fra kommuner og amt, så festen har et officielt præg. En videreførelse af de store friluftsmøder på bakkekamme, som var populære i 1800-årene, sker ved *Skærsbergfesten*, der finder sted i weekenden før skolebørnene får ferie i Slesvig-Holsten. Skærsberg, eller Scheersberg, som det hedder på tysk, ligger i det sydligste Angel og når op i en højde på ca. 70 m. Her blev der i år 1903 rejst et Bismarck-tårn, som det dengang var skik i mange af de tyske grænseegne. Fra 1921 har der været afholdt slesvig-holstenske hjemstavnsfester, som har skullet befordre fællesskabsfølelsen. Vigtige indslag i festen er dels en offentlig koncert med lokale sangforeninger om fredagen, dels en række sportskonkurrencer i løbet af weekenden. Det er således en fest, der henvender sig til alle aldersgrupper.

En fest med et tilsvarende formål, men i noget større rammer, er *Schleswig-Holstein-Tag*, der afholdes den 2. søndag i juni på en række steder i Slesvig-Holsten. Festen opstod i 1978 og skyldes et initiativ fra det slesvig-holstenske hjemstavnsforbund. Den indledes af ministerpræsidenten, der uddeler fanebånd til forskellige afdelinger i forbundshæren, og militæret medvirker aktivt, bl.a. ved en tappenstreg den første dag. Festen, der strækker sig over tre dage, omfatter også folkedans og anden folkloristisk optræden, ringridning, sports-

kampe, opvisninger fra de frivillige brandværn og ikke mindst taler af national og politisk karakter. Især det sidste har ført til nogen kritik, da nogle mener, at den til enhver tid siddende regering forsøger at bruge festen – hvis formål er at styrke hjemstavnsfølelsen – til at styrke sig selv over for vælgerne.

Grundlovsfest

På dansk side har man ikke en fest, der svarer til den slesvig-holstenske dag. Men der afholdes endnu en fest i Sønderjylland med national farvning. Det er grundlovsdag den 5. juni. Denne fest blev indført for at hyldes grundloven af 1849, og festen blev afholdt første gang ved 10-årsdagen for grundlovens underskrivelse i 1859. Denne første grundlovsfest foregik i Dybbøl, dels fordi det var den daværende præst i Dybbøl, der havde taget initiativet, dels fordi grundloven var underskrevet på årsdagen for en dansk sejr over tyske tropper på Dybbøl Bjerg i Treårskrigen i 1848. Grundlovsfesten skulle have været efterfulgt af en ny fem år senere, dvs. i 1864, men krigen umuliggjorde dette, og efter krigen kom Sønderjylland under tysk styre. Grundlovsfester blev først taget op i Kongeriget i 1870'erne, men da var Junigrundloven imidlertid erstattet af en mere konservativ grundlov med indskrænket valgret. Initiativtagerne til de første grundlovsfester var i reglen venstrefolk, der var utilfredse med den indskrænkede grundlov og ville bruge den 5. juni til at demonstrere til fordel for den friere junigrundlov. Myndighederne og det regerende højreparti søgte imidlertid hurtigt at overtage grundlovsfesten for at sikre, at dagen ikke brugtes til politiske manifestationer, men kun dannede ramme om en fest for det enige folkestyre.

Siden 1920'erne har der været grundlovsfester i Nordslesvig. I nutiden er det ofte de partipolitiske foreninger, der står for arrangementet, og talerne drejer sig især om den aktuelle politiske situation. Grundlovsdag præges langt fra altid af samdrægtighed – men uenighed er vel også i grundlovens ånd? Den fulde enighed afspejler kun sjældent et ægte folkestyre.

Skikke og traditioner året rundt

Vi har her fulgt en række faste skikke og traditioner, som man i løbet af et år kan støde på i Nord- eller Sydslesvig. I et vist omfang har vi forsøgt at følge nogle af skikkene op til nutiden, men for en betydelig dels vedkommende har dette ikke været muligt, da mange af de ældre årsskikke har haft nær tilknytning til landbruget, søfarten eller fiskeri.

I dag lever de fleste af os i vid udstrækning i en slags osteklokke – uafhængige af vind og vejr, af naboer og landsbyfællesskab og uden den afveksling i arbejdet, som årstiderne førhen gav. Det, der i dag sætter skel i årets gang, er først og fremmest de faste fridage – som endnu i vid udstrækning er bestemt af de kirkelige højtider – og den lovmæssigt bestemte ferie. Vi mangler den særlige årsrytme, der var forbundet med udførelsen af de faste tilbagevendende arbejder førhen, og ikke mindst savner vi den glans, der var knyttet til festerne, der markerede afslutningen på de vigtige arbejder. De skikke og festtraditioner, som her er skildret, havde tidligere i høj grad en social funktion. Man markere-

de – over for andre eller i selskab med andre – noget, som havde betydning for hele gruppen. Festtraditioner var i høj grad udtryk for en fællesskabsfølelse, som i dag i betydelig udstrækning er gået tabt.

For at bøde på dette er der udviklet en forbløffende villighed til at tage nye skikke og traditioner op. I Sydslesvig kan man opleve, at de svenske luciafester bliver til en del af adventstidens traditioner, og til gengæld er flere tyske skikke på vej nordpå, f.eks. lanterneoptogene i september. Særlig ejendommeligt virker det at opleve, at en gammel, næsten glemt katolsk helgenskikkelse, Sct. Hubertus, bliver taget op og påny dyrket på sin helgendag den 3. november, og dette sker ikke blot i katolske menigheder. Flere steder i Sydslesvig er man begyndt at afholde Hubertus-messer, ofte med den kirkelige højtid indrammet af en lille koncert givet af jagthornblæsere – for den hellige Hubertus var jagtens skytshelgen. I Nordslesvig har Hørup kirke på Als dannet ramme om Hubertus-gudstjeneste.

Dette eksempel illustrerer nutidens beredvillighed til at genoplive snart sagt hvilken som helst ældre tradition. Der kan nok være grund til at standse op et øjeblik og overveje, hvad vi vil tage med af værdifuldt fra gamle dage, hvad vi bør forkaste, og hvad vi kan genbruge. Vi kan alle være med til at forny nogle af de gamle skikke og vel at mærke give dem et indhold og liv, der svarer til nutiden og vor egen tilværelse. Mit bud herpå er, at vi i højere grad bør prøve at leve i overensstemmelse med årstiderne. Det kan f.eks. ske ved at variere vor kost ud fra de hjemlige råstoffer, der er til rådighed. Takket være den store import af grøntsager og frugt har vi næsten glemt den naturlige variation, årstiderne førhen gav. Det kan også ske ved at prøve at tage imod det lyse sommerhalvår som den gave, folk førhen opfattede det som.

Men det vil altid være op til hver enkelt af os at finde ud af, hvilket indhold året skal have og i hvor høj grad, vi vil leve slet og ret som produkter af industrisamfundet og masseskulturen.

Litteratur

Der er et stort og meget spredt trykt materiale om årets gang og årets skikke, og her kan af pladshensyn kun nævnes et udvalg.

Hvis man ønsker oplysninger om skikke og traditioner fra en bestemt egn eller by eller vil vide noget mere om en særlig skik, kan man med fordel benytte de to indholdsfortegnelser til Sønderjysk Månedsskrift. Tidsskriftet er blevet udgivet siden 1924, og især i de første 25 årgange er der meget stof om folkelige skikke. Der findes indholdsfortegnelse med emne- og stedregistre til årgang 1924-44 og årgang 1945-74.

Denckert, Helle, red: Ringridning i Sønderjylland. Aabenraa 1986

Feilberg, H. F.: Fra Heden. Folkelivsskildringer fra Mellemslesvig ved år 1860. København 1920

Jaacks, Gisela: Lebende Volksbräuche in Schleswig-Holstein. Heide 1973

Kaufmann, Th.: Minder og tanker. Tønder 1962

Knudsen, G. og Kretschmer, K.: Sydslesvig I. Hedeegnene mellem Angel og Frisland. Kbh 1933

Knudsen, G. og Kretschmer, K.: Sydslesvig II. Angel. Kbh 1945

Meyer, Gustav Friedrich: Brauchtum der Jungmannschaften in Schleswig-Holstein. Flensburg 1941

Meyer, Johan: Det gamle Frøslev. Tønder 1961

Smidt, Peder H.: Hverdag og fest. Vestslesvigske minder. Tønder 1964

Sievers, Kai Ditlev: Feste in Schleswig-Holstein. Ein lexikalischer Führer durch den Jahreslauf. Neumünster 1984

Ussing, Henrik: Fra det gamle Als. Kbh 1926

Et stort utrykt materiale – også om Sydslesvig – findes i Dansk Folkemindesamling, Birketinget 6, København S. Museet på Sønderborg Slot har også et betydeligt antal optegnelser om årets skikke i hele Sønderjylland.

Dansk kommunal- og amtsrådspolitik i Sydslesvig – efteråret 1989

ved redaktør Karl Grage

Sydslesvigsk Pressetjeneste, Flensborg

De danske sydslesvigere står foran et nyt, spændende valg. Den 25. marts er der kommunalvalg i Slesvig-Holsten. For det danske parti Sydslesvigsk Vælgerforening betød det en stor skuffelse, da forfatningsdomstolen i Karlsruhe i oktober afsagde fogedkendelse om, at udlændinge fra seks stater, deriblandt Danmark, foreløbig ikke kan få kommunal valgret i delstaten. Gennem en lang årrække har SSV stridt for, at danske statsborgere med fast bopæl syd for grænsen kan være med til at bestemme udviklingen i den kommune, de lever i.

Det var på SSV's initiativ, et flertal i Slesvig-Holstens parlament i februar 1989 vedtog valgretsændringen, der banede vej for kommunal valgret til ca. 6.800 udlændinge, der har boet mindst fem år i Slesvig-Holsten, deriblandt ca. 3.800 danskere. Fogedforbudet mod valgretsændringen ved forbundsforfatningsdomstolen skyldtes CDU's forbundsdagsgruppe, der mener, at valgret til udlændinge er i modstrid med den vesttyske forfatning. Nu ventes domstolens endelige kendelse, men den kommer helt sikkert ikke før kommunevalget.

Med de 26.646 stemmer, der opnåedes ved det ekstraordinære landdagsvalg i 1988, har SSV en god udgangsposition til det forestående valg. Mere realistisk vil det dog være at gå ud fra kommunevalget i 1986, da SSV sikrede sig 23.419 stemmer mod 25.594 fire år tidligere. Optimistiske prognoser, der bygger på 1988-resultatet, viser, at SSV denne gang har en reel chance for at opnå repræsentation i flere kommuner end det hidtil har været tilfældet. Det hænger sammen med, at partiet i adskillige kommuner passerede 5 pct.s spærregrensen.

Det store spørgsmål er, om den enorme flygtningetilstrømning, der de seneste måneder er foregået til Vesttyskland fra DDR, vil få konsekvenser for kommunevalget. Officielt skal Slesvig-Holsten indtil årets udgang have taget imod 10.000 flygtninge, men de seneste indrejsetal tyder på, at dette tal vil blive betydeligt overskredet. Herefter må man regne med, at adskillige tusinde ny vælgere vil gøre brug af deres stemmeret ved valget, hvad der kan føre til forskydninger i adskillige kommunalbestyrelser. På linie med andre partier kan det også ramme SSV. Helt sikkert kan man gå ud fra, at ingen af de ny vælgere vil stemme på det danske parti. I Slesvig-Holsten skal tilflyttere i mindst tre måneder være tilmeldt i en kommune for at få stemmeret.

I skrivende stund stod det ikke helt klart, hvorvidt det nynazistiske parti Republikanerne vil opstille i sydslesvigske amter og kommuner. Partiet, der f.eks. ved delstatsvalget i Bayern opnåede en stemmeandel på over 15 pct., er ret aktivt i Flensborg, og det må formodes, at der kommer en REP-liste til

Rolf Lehfeldt
– dansk spidskandidat i Flensborg.

byrådsvalget her. Ved EF-valget i juni 1989 kunne de tre nynazistiske partier REP, DVU og NPD tilsammen mønstre 4,4 pct. af stemmerne i Flensborg og var dermed tæt på at overskride spærregrænsen. Det hævdes, at der foreligger underhåndsaftale om, at de to andre ekstremistpartier til byrådsvalget i Flensborg vil frafalde opstilling og opfordre deres vælgere til at stemme på REP, der i så fald ville have en chance for at rykke ind i byrådet med mindst to repræsentanter.

Set med danske øjne samler opmærksomheden sig helt afgjort om valget i Flensborg. Det skal ses på baggrund af, at SSV's stemmetal i danskhedens højborg gennem en årrække har vist vigende tendens. I forhold til det forudgående valg mistede SSV ved byrådsvalget i 1986 to mandater og ved valget den 25. marts har partiet sat sig det mål at fastholde de nuværende ni medlemmer – ud af ialt 43. Nedgangen i det danske stemmetal har sammenhæng med, at det danske basisarbejde i grænsebyen ikke længere er, hvad det har været. De danske organisationers tillidsmandsapparat er stærkt reduceret i de senere år og det er resulteret i, at man ikke længere har den kontakt med de danske vælgere, som det tidligere var tilfældet.

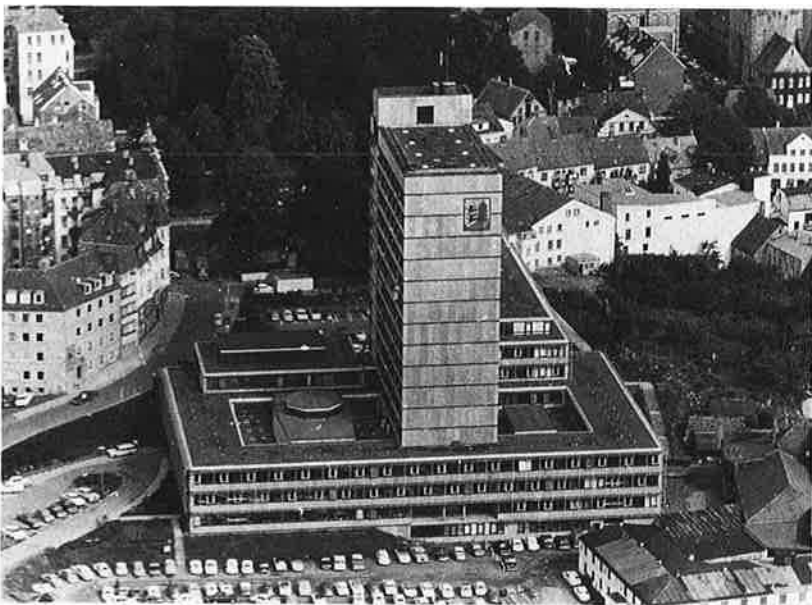
Under ledelse af den ny SSV-kredsformand Gerhard Maas, 47 år, der 1989 afløste Bent Meng på formandsposten, har partiet i Flensborg startet en række aktiviteter for at rette op på dette forhold. Som et biprodukt har man i de senere måneder kunnet nytegne op imod 2.000 medlemmer til det danske parti. I Flensborg har SSV rollen som partiet i midten mellem de stærkt rivaliserende partier CDU og SPD. I de sidste fire år har SPD været det største parti i Flensborg, men i valgkampen har CDU sat alle sejl til for atter at komme til magten. Som det fjerde parti har De Grønne, der for første gang opnåede repræsentation i 1986, knapt nok formået at gøre sig gældende. I den afvigte periode har

SSV i Flensborg byråd ført en sober og konstruktiv politik med en masse gode initiativer, der fortjener at blive honoreret af vælgerne på valgdagen.

I Flensborg går SSV til valg med sekretær Rolf Lehfeldt som spidskandidat. Han har været dansk gruppeformand det meste af sidste periode og er en dygtig all-round politiker. I modsætning til 1986, hvor kun én kvinde opnåede valg over den danske liste, skulle tre kvinder denne gang have en chance for at rykke ind i byrådet fra SSV-listen. I øvrigt skal SSV ved valgperiodens udløb tage afsked med to mangeårige byrådsmedlemmer, der ikke har ønsket genopstilling, nemlig Bent Meng og Erwin Hübner.

Ialt har SSV i den forløbne periode haft 101 repræsentanter i de kommunale råd i Sydslesvig og adskillige af disse nyder betydelig anseelse hos deres tyske kolleger. En af dem er Gerhard Wehlitz, der ved kommunevalget trækker sig tilbage efter mere end 40 års dygtig indsats i sydslesvigsk politik. Som SSV's landsformand blev Wehlitz i september afløst af den tidligere næstformand Wilhelm Klüver, og hans efterfølger som gruppeformand i Slesvig-Flensborg amtsråd bliver nu Andreas Lorenzen.

I Rensborg-Egernførde amt, der delvis ligger på holstensk område, har SSV ikke chance for at opnå repræsentation til amtsrådet. Alligevel deltager partiet her i amtsrådsvalget og i kommunevalget i en række kommuner – først og fremmest for at skaffe rygdækning for det kontaktudvalg, der i sin tid blev etableret mellem de danske organisationer og amtsstyret. Kontaktudvalget har med held arbejdet i mere end 15 år og i dette tidsrum frigjort betydelige midler fra Rensborg-Egernførde amt til danske aktiviteter i området.

Den 25. marts står kampen om Flensborg rådhus.

Fra Formandens beretning på Grænseforeningens Sendemandsmøde 28.-29. oktober 1989

*ved amtsskolekonsulent Viggo Witt-Hansen,
Grænseforeningens formand*

National – international

Det var nu afdøde højesteretsdommer Frants Thygesen, som for nogle år siden i artikler og foredrag påviste, at nok lever vi i en international tid, men lige fuldt i en tid, der er præget af nationale strømninger. Aktuelt oplever vi det i Østeuropa for tiden, i de baltiske stater og i Georgien, men sandelig også i Europas „gamle lande“. Jeg tænker på England, hvor de skotske og waliske selvstændighedsbevægelser er på fremmarch, og Frankrig, hvor der er opbrud i Gascogne, Languedoc og Provence, på Corsica og i det franske Baskerland.

Selv om den officielle politik går imod større fællesskaber, stordrift og internationalisme, er der mange tegn til et folkeligt svar, der går i en helt anden retning. Man føler sig mange steder tynget af bureaukratierne og den administrative magt. Den er folkene imod.

I fjor – i 1988 – udtalte Gorbatsjov under et besøg i Jugoslavien, at det etniske og kulturelle spørgsmål i katastrofal grad har været overset og i dag udgør „den største udfordring i Sovjetunionen“. Det er jo ikke en *ny* kultur, der bryder frem, men netop gamle og velkendte strukturer og sammenhænge. I Estland, Letland og Litauen, Adserbajdjan, Kossovo, Serbien og mange andre steder, som næsten har været glemt i Vesten, der bryder der følelser frem, som på ny placerer det etniske og kulturelle, nationale og folkelige spørgsmål øverst på den politiske dagsorden.

Vi finder i mange dele af verden en fornyet og meget bevidst interesse for den oprindelige lokale kultur, også interesse for mindretal og grænseproblemer. Men hvor det ikke kommer til egentlige konfrontationer, der kommer det op til overfladen ved en aktiv interesse for hjemstavn og historie, for gamle, næsten glemte sprog, dialekter, folkesang og litteratur, for folkedans og folkebrug. Man søger tilbage til de gamle samhørigheder, som man har haft et forhold til fra barnsben af. Tiden er ikke kun præget af det internationale, men i høj grad også af det nationale.

Fra tid til anden er der mennesker, der siger til os i Grænseforeningen: „Jeres arbejde er uaktuelt og ude af trit med tidens udvikling. Det nationale er fortid. Fremtiden er stordrift og fusion!“

Jeg mener ikke, de har ret. Og de har slet ikke ret i, at det nationale i folkelig og kulturel forstand har udspillet sin rolle. Tværtimod. Derfor er vort arbejde heller ikke uaktuelt eller overflødigt. Det kan godt være, det skal justeres og

afstemmes efter de aktuelle behov. Men for hvem vil det ikke altid være gældende? Der er blot en væsentlig forudsætning: Det nationale kan ikke hænge frit i luften, det må have en sammenhæng med det folkelige. Uden denne sammenhæng er det nationale meningsløst og uden indhold.

Det har i en periode været næsten upassende at tale om „det danske folk“ og vort nationale fællesskab – i en begrebsmæssigt rodet tid! For det lyder ikke særlig progressivt, synes nogen. Selv om, hvis jeg må bruge en verslinie af Grundtvig: „– det lever dog i os, det føler vi godt“.

Det er glædeligvis ved at ændres. Jeg mener ikke, vi i tide og utide skal tale om „det danske folk“ som begreb. Men vi skal heller ikke tie det ihjel eller undskylde, at det er til. For det *er* en virkelighed, og det er nu engang det, der bedst betegner og begrunder vort arbejde i Grænseforeningen. Vi er en bevidst del af „det danske folk“ og det skal vi ikke skamme os ved. Det gælder også den del af folket, som bor syd for grænsen.

Skal et grænseland være fattigt?

Netop på den baggrund må det undre os, at den ene institution og arbejdsplads efter den anden i grænselandet i disse år lukkes eller flyttes andet steds hen.

Når man samtidig må lægge øre til både danske og tyske politikeres fremhævelse af, hvor vigtigt grænselandet er i den kommende europæiske udvikling med åbne grænser og fri bevægelighed for mennesker, ting og tanker, ja så er det svært at forstå, at netop grænselandet synes at *skulle* være fattigt, og at man både nord og syd for grænsen tilsyneladende er enig om det. Fattigt på institutioner og fattigt på udviklingsmuligheder, herunder arbejdspladser. På dansk side tænker vi på Statsseminariet i Tønder, og spørgsmålet om kasernen i Sønderborg står formentlig stadig åbent. – På den tyske side lukkes Det nordiske Universitet, et projekt og et initiativ med spændende perspektiver. Og Det Tekniske Universitet i Flensborg overvejes stadig trods tidligere vedtagelser. Den store arbejdsplads på Skibsværftet i Flensborg venter også på sin dødsdom. Så vidt jeg ved har kun den danske landdagsmand protesteret med iver. Hvorfor tegner udviklingen i grænseregionen sig sådan? Vi må finde det ejendommeligt, at hele området således udtyndes til skade for både danske, tyske og frisere.

Man må undres, for det betyder, at der ikke er fuld dækning for de store og flotte meninger om det europæiske fællesskab – i hvert fald i grænseegnen, som synes fortsat at skulle være et sekundært lavvækst-område. Vi som har interesse for og kærlighed til grænselandet, fordi det er gammelt dansk land og hjemstavn for en del af „det danske folk“, spørger hvorfor? På længere sigt vil det betyde yderligere udtynding og fraflytning af unge. Det vil påvirke også det danske mindretal og dets vilkår. Vi synes ikke det er en fornuftig eller rimelig politik hverken her i landet eller i den slesvig-holstenske delstat.

I spændingens land

Når jeg har nævnt det nationale her til indledning, er det fordi vort arbejde ud over at være et folkeligt og fællesmenneskeligt arbejde også er et nationalt

arbejde. Det har det været i alle Grænseforeningens 69 år – men begribeligvis med vekslende vægt på, hvad tiden kræver af os. I 20'erne og 30'erne hed opgaven genforening af Nordslesvig med „det gamle land“. Fra 1945 har vægten ligget syd for grænsen i solidaritet med og støtte til vore landsmænd, der blev tilbage i syd efter de to krige. Men opgaven har tillige været at holde et vågent øje med hele udviklingen og vilkårene i grænselandet som sådan. For vilkårene er vore landsmænds vilkår, og udviklingen berører også os, der er naboer til de store lande i Europa. Det ser ud til at blive mere virkelighed end mange troede. Grænselandet er stadig et følsomt område, og jeg må tænke på, hvad Grænseforeningens formand i 1959, fhv. præsident Holger Andersen formulerede sådan: Grænselandet er brydningernes landsdel, et spændings land. Her måles og vejes værdierne på finere vægt end andre steder. – Det gælder også i dag, netop 30 år senere.

I dag er grænsekampen lykkeligvis forbi. Og det glæder vi os over. Men kampen for gode vilkår og kulturel vækst og udvikling er ikke til ende. Det var, hvad vi i Grænseforeningens gamle formålsparagraf kaldte: Danske interesser! Og behovet for den vågne opmærksomhed om hele udviklingen i grænseregionen er stadig til stede. Det er følsomheden i øvrigt også.

Vi hører i disse år ofte nævnt de rolige og afdramatiserede tilstande, som hersker i forholdet mellem dansk og tysk. Og det er et faktum, som ikke skal anfægtes. Men desværre tolkes denne generelle situation alt for ofte sådan, at fordi disse forhold er indtrådt, så er der ikke mere brug for vor indsats på det kulturelle felt. Det er en forkert tolkning. Der er stadig brug for både støtte og vågen opmærksomhed fra dansk side. Ved valgene i vort store naboland viser sig uhyggelige tendenser, som man troede forlængst var manet i jorden. Jeg tænker på det ny-fascistiske parti Republikanernes fremgang især i de store byer, senest i delstaten Nordrhein-Westfalen, den folkerigeste delstat i Forbundsrepublikken. I Dortmund kom dette parti ind i byrådet med 6 mandater ved kommunalvalget forleden. Det er med andre ord for tidligt – og det er forkert at lukke øjnene for, hvad der sker omkring os. Og det vil vi heller ikke gøre.

Så kan man synes jeg drager politiske synspunkter ind i mine overvejelser. Og Grænseforeningen er en kulturel forening, der arbejder for „danske interesser“ i det man har kaldt den kulturelle kappestrid. Men somme tider er grænserne mellem kultur og politik flydende. Og hvad der altid må interessere os, er vore folkefællers vilkår for deres daglige liv og arbejde. Det er en dansk interesse, og det er vor interesse. Og derfor er danske sydslesvigeres afsky for nye nazistiske tendenser også vores.

Et fælles marked, men –

Et klart udtryk for det afspændte forhold mellem dansk og tysk var den slesvig-holstenske ministerpræsident Bjørn Engholms officielle besøg hos statsminister Poul Schlüter i januar 1989. Ved en festlig sammenkomst under besøget holdt Bjørn Engholm en meget charmerende tale, hvor han flere gange vendte tilbage til de tætte forbindelser som er skabt mellem den nordtyske delstat og Skandinavien. Og han konkluderede, at han var overbevist om, at der kan

komme gang i udviklingen i det nordlige Europa. – Vi skal samarbejde om kulturen og omkring Østersøen (Mare Balticum) så vi får genskabt en historisk og kulturel enhed, sagde ministerpræsidenten. Dagen efter skrev aviserne: Vi skal have genoplivet Hanse-tiden!

Hertil er at sige, at ingen – ej heller i Danmark – kan være uenig i, at et kulturelt samvirke mellem dansk og tysk og gerne med de øvrige nationer, der deler kyststrækning med Danmark og Nordtyskland, er ønskeligt. Det findes jo allerede. Og det vil være i god samklang med den kulturelle virksomhed, som det danske mindretal i Sydslesvig med støtte nordfra udfolder. Den kulturelle kappestrid er vi enige om skal fortsætte og gerne med forøget styrke. Og naturligvis skal vi også handle med hinanden. Men om det netop skal være Hanseforbundet, vi skal ønske os tilbage, er dog et spørgsmål. Jeg er bange for, at den historiske erindring er enten for kort eller forkert. For kan man sin historie, vil man vide, at Hanse-tiden først og fremmest var præget af magtkampe og økonomisk styring. En overgang var Lübeck ved at overtage Danmark indefra. Men det er rigtigt at tiden havde præg af økonomisk vækst og fremgang – set fra tyske positioner. For Danmark betød det for 500 år siden, at landet var tvunget i knæ og riget pantsat. Man skal vælge sig sine fællesmarkeder med forstand! For det *var* et virkeligt fællesmarked, der var skabt dengang.

Kulturelt og handelsmæssigt samkvem skal vi fremme, men vi kan ikke bruge overskriften: At vi vil genoplive Hanse-tiden. For det betyder genindførelse af den tyske dominans, som var en kendsgerning i 1400-tallet!

Det danske sprog går frem

Gennem en årrække har vi kunnet følge den danske folkedels kamp for sproget – det danske sprogs – stilling i Sydslesvig. Det er og har stedse været en kamp, som er vanskelig, men også nødvendig at kæmpe. Især er det naturligt skolerne dernede, som følger problemet trænge sig på, når man på den ene side erkender, at det danske sprog bærer så meget andet af det folkelige og kulturelle arbejde og er nødvendig for danskheden som helhed – og på den anden side må konstatere, at omgangssproget mellem børnene og de unge indbyrdes hjemme, på legepladser og i fritiden er tysk. I nogle år har der kunnet mærkes en bekymring for sprogets stilling i mindretallet. En bekymring vi har kunnet dele.

Men på det seneste er der grund til at bemærke, at der gøres en forstærket indsats for, at stadig flere lærer dansk. Flensborg Avis kunne fornylig fortælle, at det er ved at være „in“ at lære dansk, og forleden foreslog Flensborgs overborgmester Dielewicz ved et grænselandsseminar, at tyske børn fra Ejderen til grænsen burde lære dansk fra 3. klasse – og tilsvarende danske børn tysk fra grænsen til Kongeåen. Dansk er ikke et fremmedsprog, sagde han! Vel vidende, at der ikke nødvendigvis er nationale signaler i et sådant forslag, synes jeg godt om tanken. Som konsekvens af de særlige forhold i grænseregionen ville en almindelig tosprogethed være en nyttig foranstaltning og med overborgmesterens ord: et godt eksempel på aktiv tolerance. Overborgmesteren oplyste i øvrigt, at på rådhuset i Flensborg tilbydes medarbejderne danskkurser, og at dømme efter tilmeldingerne er de en succes. Selv i Landdagen i Kiel tilbydes kursus i dansk til Landdagens medlemmer. Landdagens præsident meldte sig

På Sendemandsmødet den 28. oktober 1989 uddeltes for tredje gang „Grænseforeningens Kulturpris“, der i år blev tildelt fhv. kontorchef Franz Wingender, Flensborg.

som den første. Men først og fremmest oprettes danskkurser i det danske arbejde, og der er tilslutning til dem. Der er grund til at ønske, at foreningen kipper med flaget for den indsats, som den forholdsvis nystartede sydslesvigske afdeling af Sprogforeningen udfolder inden for mindretallet.

Årets gang i Grænseforeningen

ved direktør Niels Henriksen

Den 1. oktober 1988 fik jeg overdraget ansvaret for den administrative ledelse af Grænseforeningen. Jeg havde det privilegium at kunne arbejde sammen med min forgænger, O.M. Olesen i det første halve år af min ansættelse, hvilket gjorde overgangen glidende, og det var med glæde, jeg kunne trække på O.M. Olesens ekspertise og erfaring.

Omkring våbentilstandsdagen den 11.11. 1988 var Grænseforeningen vært for en sydslesvigsk delegation på 20 politikere og organisationsfolk, der kom på besøg hos Folketinget, hvor der var modtagelse i samtaleværelset af tingets daværende formand, Erik Ninn-Hansen, præsidiet, 6-mandsudvalget samt de sønderjyske folketingsmedlemmer.

Delegationen, der leledes af Edith Siggaard Madsen, var dagen efter gæster ved Dragør kommune, og om aftenen var Folketingets præsidium vært ved en forestilling på Det Kgl. Teater for de sydslesvigske gæster.

I januar måned begyndte Grænseforeningens store hvervekampagne, hvor vi dels opfordrede modtagerne af Årbogen til at fremkomme med nye medlemsmemner, dels skrev til alle de lodseddelkøbere, der havde suppleret deres lodseddelkøb med bidrag, og opfordrede dem til at melde sig ind i foreningen. Som hvervemiddel forsynede vi endvidere de løssolgte lodsedler i sommeren 1989 med en indmeldelseskupon, og alt i alt opnåede vi i årets løb en tilgang af nye medlemmer på nærværd 1500. Med fradrag af udmeldelser og anden naturlig nedgang i medlemsskaren har Grænseforeningen kunnet glæde sig over en netto-tilgang på 921 medlemmer, svarende til 2 pct., således at det samlede medlemstal pr. 1. oktober kunne opgøres til 48.131 personer.

18. april 1989 blev 125-året for Dybbøldagen mindet over hele landet. I Københavns-området var det Grænseforeningen, der var aktiv i arrangementerne. På selve Dybbøldagen afholdtes i Garnisons Kirke en smuk mindehøjtidelighed ved sognepræst Børge Helleskov. Denne blev overværet af Dronning Ingrid, som efter højtideligheden nedlagde en krans ved mindesmærket for de faldne sønderjyder fra 1. verdenskrig.

Også i april måned vistes den store København-Bonn udstilling på Trinitatis Kirkes loft ved Rundetårn. Udstillingen var bemannet af Grænseforeningens medlemmer fra hovedstadsområdet og blev åbnet af undervisningsminister Bertel Haarder, der er resortminister for det danske arbejde i Sydslesvig.

Med hjælp fra Dansk Skoleforening for Sydslesvig kunne Grænseforeningen desuden i en to-ugers periode tilbyde gæstelærere fra Sydslesvig til københavnske skoler, – et tilbud, som mange skoler benyttede sig af.

De skoler, som i 1988 havde benyttet sig af Grænseforeningens tilbud om transport mellem grænsen og et lejrskolested i Sydslesvig blev opfordret til, som frivillig modydelse, at sælge Dybbølmærker, og af omkring 100 tilskrevne skoler, meldte 57 skoler sig, hvilket var en stor glæde!

Alt i alt medførte de forskellige aktiviteter i april måned omkring Dybbøldagen, at 1989-årets Dybbøldagsresultat blev det største nogensinde, nemlig over trekvart million kroner!

Det Sønderjyske Lotteri, hvis salgsperiode strakte sig fra slutningen af juli til først i september, havde et salg på kr. 4,5 mill. og et nettoresultat på næsten 1 mill., hvilket stort set svarer til resultatet i 1988.

Samtidig med disse aktiviteter var ombygning og renovering af Grænseforeningens smukke gamle ejendom blevet iværksat. Denne ombygning varede det meste af sommeren, og den 1. september kunne vi slå dørene op til lyse, venlige og præsentable kontorer, der med skyldig hensyn til de kvaliteter, der ligger i den gamle bygning, var blevet istandsat under ledelse af arkitekt Ole Grenness, som også på Undervisningsministeriets vegne fører tilsyn med dansk byggeri syd for grænsen.

I dagenen 31. marts og 1. april 1989 samledes Grænseforeningens samlede Hovedstyrelse til et seminar og en diskussion, der under titlen „Grænseforeningen i 90'erne“ åbnede for den debat, som vil få stigende aktualitet, når grænserne til vore sydlige nabolande for alvor åbner sig den 1. januar 1993. Hele debatten er trykt som pjece og udsendt som bilag til bladet „Grænsen“. Yderligere eksemplarer kan rekvireres på Grænseforeningens kontor. Debatten blev iøvrigt fortsat på Sendemandsmødet i oktober 1989 med indlæg fra Raning Krueger, der er videnskabelig assistent hos SSV's landdagsmedlem Karl Otto Meyer, forstander Wolfgang Dibbern fra Højer Ungdomsskole, samt undertegnede og affødte mange indlæg fra de forsamlede 300 sendemænd og gæster.

I anledning af 70-året for Genforeningen i 1990 udskrev Grænseforeningen i juni måned en konkurrence om en ny dansk sang, hvortil dansk skoleungdom er blevet opfordret til at indsende bidrag. Lancering af vinder-resultaterne er planlagt til at finde sted på „Folkehjem“ i Aabenraa den 19. marts 1990.

I årets løb er den førømtalte „store“ København-Bonn udstilling blevet nedfotograferet, og Grænseforeningen har anskaffet sig et praktisk udstillingsstativ, således at lokalforeningerne ud fra et katalog over de 64 plancher vil kunne udvælge sig et større eller mindre antal til brug ved lokale oplysnings- og hverve-kampanjer.

I efteråret 1989 påbegyndtes arbejdet på en helt ny Håndbog i det praktiske standardformat A4 til brug for Grænseforeningens lokalformænd. Denne håndbog ventes at være klar i foråret 1990 samtidig med at en ny 12-siders informationsbrochure om Grænseforeningen skulle være færdig.

Det er hensigten med Grænseforeningens kontor i Peder Skrams Gade, at det skal virke som et serviceorgan for landets 170 lokalforeninger og 27 kredse. Vi er en stab på syv personer, der gerne vil hjælpe, ligesom man altid vil kunne trække på vor organisationskonsulent, Johan Herold.

Grænseforeningens formål er at virke til støtte for danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold.